

PRACA Z UCZNIEM CUDZOZIEMSKIM

PAKIET SZKOLENIOWY DLA STUDENTÓW KIERUNKÓW PEDAGOGICZNYCH

Warszawa 2011

Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy
ul. Górskiego 7
00-033 Warszawa
www.edukacja.warszawa.pl
e-mail: edukacja@um.warszawa.pl
tel. 22 44 33 500

redakcja: Ewa Dąbrowa, Urszula Markowska-Manista

autorzy: Malina Baranowska-Janusz, Ewa Dąbrowa, Barbara Klimczak, Agnieszka Kosowicz,
Urszula Markowska-Manista, Ewa Pawlic-Rafałowska, Małgorzata Zasuńska

Publikacja została opracowana w ramach międzynarodowego projektu „Caerdydd — Warsaw Integracja Projekt. Integracja społeczna młodych ludzi i ich rodziców poprzez edukację” prowadzonego przez:

Warszawa

Biuro Edukacji Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy, Fundację Sztuki „Arteria”, Szkołę Podstawową nr 211 z Oddziałami Integracyjnymi im. Janusza Korczaka, Gimnazjum nr 14 z Oddziałami Integracyjnymi im. Leopolda Staffa

Cardiff

Cardiff County Council, Race Equality First, St. Mary’s Catholic Primary School, Michaelston Community College

w latach 2009–2011. Projekt skierowany na działania wspierające dzieci i młodzież cudzoziemską.
Publikacja została opracowana dzięki współfinansowaniu ze środków programu „Uczenie się przez całe życie”, komponent: „Comenius Regio”

MIASTO
STOŁECZNE
WARSZAWA

DG Edukacja i Kultura
Program „Uczenie się przez całe życie”
Comenius

Skład: Jan Jacek Swianiewicz
Druk: Miller Druk

SPIS TREŚCI

Wstęp	4
Program warsztatów — założenia (Ewa Dąbrowa, Urszula Markowska-Manista).....	5
Uczeń/uczennica inny/a kulturowo — podstawowe pojęcia (Ewa Dąbrowa)	7
Specyfika integracji uczniów cudzoziemskich w środowisku szkolnym (Urszula Markowska-Manista)	10
Tożsamość kulturowa na rozdrożu — problemy tożsamościowe uczniów cudzoziemskich a tożsamość wielokulturowego nauczyciela/pedagoga (Malina Baranowska-Janusz)	15
Budowanie skutecznej komunikacji w celu przeciwdziałania dyskryminacji w środowisku zróżnicowanym kulturowo (Barbara Klimczak)	19
Specyfika pracy edukacyjnej i wychowawczej w środowisku zróżnicowanym kulturowo (Ewa Dąbrowa)	22
Trudności edukacyjne uczniów ze środowisk cudzoziemskich i ich przyczyny (Agnieszka Kosowicz)	26
Diagnozowanie uczniów cudzoziemskich (Ewa Pawlic-Rafałowska)	30
Metody i narzędzia do pracy edukacyjnej i integracyjnej w klasie/grupie zróżnicowanej kulturowo (Małgorzata Zasuńska)	33
Współpraca z rodzicami i środowiskiem pozaszkolnym (Ewa Pawlic-Rafałowska).....	44
Integracja uczniów cudzoziemskich w szkole — dobre praktyki w Polsce i za granicą (Urszula Markowska-Manista)	47
Przykładowe narzędzia do ewaluacji szkoleń (Ewa Dąbrowa, Urszula Markowska-Manista).....	51
Informacje o redaktorkach pakietu	55

WSTĘP

„Uczenie się jest wielokulturowym spotkaniem. Zarówno uczniowie, jak i nauczyciele należą do odmiennych grup społecznych, do których przynależność determinuje ich wiek, klasa społeczna, płeć, rasa, czy pochodzenie. Nauczyciele wyspecjalizowani w pedagogice równego traktowania potrafią wykorzystać tę różnorodność i różnorodność do uatrakcyjnienia procesu nauczania, zamiast obawiać się różnic i ignorować ich istnienie.”¹

Oddajemy w Państwa ręce pakiet edukacyjny **„PRACA Z UCZNIEM CUDZOZIEMSKIM”** w całości nawiązujący do pilotażowego programu warsztatów przeprowadzonych ze studentami kierunku pedagogika i pedagogika specjalna w marcu i kwietniu 2011 roku w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie we współpracy z Biurem Edukacji Urzędu m.st. Warszawy. Pakiet został opracowany w ramach projektu **„Caerdydd — Warsaw Integracja Projekt. Integracja społeczna młodych ludzi i ich rodziców poprzez edukację”**, realizowanego w partnerstwie społecznym przez Biuro Edukacji Urzędu Miasta, Fundację Sztuki „Arteria”, Szkołę Podstawową nr 211 z Oddziałami Integracyjnymi, Gimnazjum nr 14 z Oddziałami Integracyjnymi oraz Cardiff County Council, Race Equality First, St. Mary’s Catholic Primary School, Michaelston Community College w latach 2009–2011.

Publikacja nie mogłaby się ukazać, gdyby nie pomoc wielu osób w budowaniu otwartej na Swojego i Innego ścieżki przygotowania przyszłych nauczycieli i pedagogów do pracy w różnorodnej szkole.

Serdeczne podziękowania kierujemy do trenerek poszczególnych warsztatów, autorek propozycji zajęć tworzących tę publikację. Publikacja ta to owoc ich zaangażowania oraz doświadczenia związanego z realizacją edukacyjnych projektów w partnerstwie społecznym — z instytucjami samorządowymi i organizacjami pozarządowymi. Mamy tu na uwadze zarówno zaangażowanie w edukację formalną w polskiej szkole, jak i w edukację nieformalną — w domach kultury, w grupach rówieśniczych, świetlicach środowiskowych oraz innych środowiskach, w których — poprzez przekazywanie wiedzy i umiejętności — zachodzi proces integrowania się uczniów polskich i uczniów cudzoziemskich.

Mamy nadzieję, że nasza publikacja (będąca jednym z przykładów dobrej praktyki) okaże się pomocna w przekazywaniu i poszerzaniu wiedzy oraz kształtowaniu kompetencji i warsztatu metodycznego studentów i studentek uczelni wyższych (szczególnie na specjalnościach nauczycielskich), a tym samym umożliwi przygotowanie do pracy w środowisku zróżnicowanym kulturowo.

Ufamy, że zaprezentowany materiał — tak autorski, jak i zaczerpnięty z innych źródeł — stanie się inspiracją do zmiany społecznej w wielokulturowych spotkaniach i do podejmowania tematów nakierowanych na specyfikę pracy oraz wspieranie rozwoju ucznia cudzoziemskiego wśród przyszłej kadry nauczycielskiej i pedagogicznej. Owa specyfika pracy i wsparcie rozwoju nie ograniczają się jednak do uczniów cudzoziemskich. Są wpisane w strategię edukacyjnej, animacyjnej i społecznej pracy integracyjnej z polskimi uczniami, ich rodzicami, środowiskiem lokalnym. Powodzenie pracy zależy od świadomego i uwrażliwionego na wartość kulturową różnorodności społeczeństwa przyjmującego i migrantów.

Pakiet nie zawiera modelowych rozwiązań i nie może być odczytywany jako wzorcowy — możliwy do przeniesienia w całości do przestrzeni akademickiej. Zgodnie z założeniem stanowi jedynie ilustrację dobrej praktyki i zachętę do dalszych poszukiwań w tym obszarze.

Informacje na temat projektu można znaleźć na stronie internetowej www.caerdydd-warsaw.eu.

¹ Ch.A. McGee Banks, J.A. Banks, *Pedagogika na rzecz równego traktowania: zasadniczy element edukacji wielokulturowej*, w: A. Grudzińska, K. Kubin (red.), *Szkoła wielokulturowa — organizacja pracy i metody nauczania. Wybór tekstów*, Forum na rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa, 2010, s. 58.

Program warsztatów – założenia

Pracując z uczniami cudzoziemskimi i polskimi nie można „opierać się tylko na fragmentarycznej, nie uporządkowanej wiedzy. Chcąc przybliżyć młodym ludziom kulturę mniejszości narodowych i wyznaniowych, należy zadbać o wzbogacanie przez nauczycieli i wychowawców wiedzy z tego zakresu i otwarcie na daną społeczność kulturową.”²

Przygotowanie studentów do pracy z uczniem cudzoziemskim może się dokonywać w ramach zajęć podstawowych dla poszczególnych kierunków, ale również dodatkowej oferty szkoleniowej (szczególnie tam, gdzie niemożliwe jest wprowadzenie powyżej problematyki do kursu podstawowego). Rozwiązanie to umożliwia rozszerzenie oferty kształcenia, a przede wszystkim stanowi niejednokrotnie jedyną szansę na wprowadzenie problematyki edukacji uczniów cudzoziemskich do kształcenia przyszłych pedagogów i nauczycieli.

W ramach warsztatów realizowanych w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie przedstawiono studentom kierunku pedagogika i kierunku pedagogika specjalna — specjalności nauczycielskie i specjalności nienauczycielskie — dwie propozycje warsztatów: *Specyfika pracy z uczniem cudzoziemskim* i *Wspieranie rozwoju ucznia cudzoziemskiego*.³ Warsztaty obejmowały 9 godzin lekcyjnych i odbywały się w trzech blokach trzygodzinnych. Liczba godzin została dostosowana do wymogów projektu oraz możliwości organizacyjnych uczelni.

Głównymi celami warsztatów było:

- przygotowanie studentów do pracy w zmieniającym się środowisku edukacyjnym z uczniem/wychowankiem cudzoziemskim;
- wzbogacenie warsztatu metodologicznego i metodycznego;
- rozwijanie kompetencji międzykulturowych;
- kształtowanie postaw otwartości i wrażliwości międzykulturowej.

Warsztaty realizowane były z wykorzystaniem:

- metod słownych — wykład, dyskusja;
- metod poglądowych — prezentacja;
- metod aktywizujących — rozwiązywanie zadań indywidualne i w grupach, gry symulacyjne, „burza mózgów”.

Program warsztatów był tak skonstruowany, by zapewnić podstawowe informacje z zakresu pracy z uczniem cudzoziemskim (*Specyfika pracy z uczniem cudzoziemskim*) studentom, którzy nie posiadają żadnej wiedzy bazowej w tym zakresie, oraz umożliwić wzbogacenie warsztatu studentów, którzy posiadają podstawową wiedzę i umiejętności (*Wspieranie rozwoju ucznia cudzoziemskiego*).

Treści programowe zostały uporządkowane w sześciu blokach tematycznych.

Specyfika pracy z uczeniem cudzoziemskim (9 godzin)

1. Uczeń/uczennica Inny/a kulturowo — podstawowe pojęcia.
2. Specyfika integracji uczniów cudzoziemskich w środowisku szkolnym.
3. Tożsamość kulturowa na rozdrożu — problemy tożsamościowe uczniów cudzoziemskich a tożsamość wielokulturowego nauczyciela/pedagoga.
4. Komunikacja w środowisku zróżnicowanym kulturowo.
5. Rozwiązywanie konfliktów w grupie wielokulturowej.

² Łapińska H., *Założenia edukacji międzykulturowej*, MENiS, Serwis dla Nauczycieli, http://www.menis.pl/publikacje_p/show.php?praca=730&szukaj=międzykulturowa&strona=1&tt=1&op=1.

³ Studenci wybierali jeden warsztat.

6. Współpraca z rodzicami i środowiskiem pozaszkolnym.

Wspieranie rozwoju ucznia cudzoziemskiego (9 godzin)

1. Specyfika pracy edukacyjnej i wychowawczej w środowisku zróżnicowanym kulturowo.
2. Trudności edukacyjne uczniów ze środowisk cudzoziemskich i ich przyczyny (ze szczególnym uwzględnieniem traum wojennych).
3. Diagnozowanie uczniów cudzoziemskich.
4. Warsztat pracy: metody i narzędzia do pracy edukacyjnej i integracyjnej w klasie/grupie zróżnicowanej kulturowo.
5. Warsztat pracy: metody i narzędzia do pracy edukacyjnej i integracyjnej w klasie/grupie zróżnicowanej kulturowo.
6. Integracja uczniów cudzoziemskich w szkole — dobre praktyki w Polsce i zagranicą.

Realizacja warsztatu ukazała, że podejmowane treści były nowe dla studentów. Szczególnie cenne okazały się zagadnienia dotyczące specyfiki pracy z uczniem cudzoziemskim, diagnozy ucznia cudzoziemskiego, metod i narzędzi pracy oraz współpracy z rodzicami. Zaproponowane treści niewątpliwie należałoby wzbogacić o ogólną wiedzę kulturową i wiedzę o poszczególnych grupach narodowych, etnicznych, językowych i religijnych mieszkających w Polsce.

Ewa Dąbrowa

UCZEŃ/UCZENNICA INNY/A KULTUROWO – PODSTAWOWE POJĘCIA

❑ **Czas:** 90 minut

❑ **Grupa:** 16–20 osób

❑ **Cele modułu:**

- Wprowadzenie studentów w podstawową wiedzę o wielokulturowości współczesnego świata.
- Zapoznanie z podstawowymi pojęciami.
- Uwrażliwienie na sytuację osób o różnym pochodzeniu kulturowym.

❑ **Zakres tematyczny modułu:**

- Wielokulturowość współczesnych społeczeństw.
- Specyfika współczesnych migracji.
- Podstawowe pojęcia dotyczące migracji i osób o różnym pochodzeniu kulturowym, m.in. migrant, cudzoziemiec, uchodźca, reemigrant, repatriant.
- Terminy dotyczące ucznia innego kulturowo: uczeń z kontekstem kulturowym, uczeń migrant, dziecko z kontekstem migracyjnym itd.
- Autoidentyfikacja w świecie różnorodności kulturowej.

❑ **Metody pracy:** mini-wykład, dyskusja, prezentacja, opowiadania, burza mózgów

❑ **Formy pracy:** indywidualne i grupowe

❑ **Materiały:** karteczki, prezentacja, dokumenty, film *Czeczeni po Biśłanie*, długopisy, zdjęcia

❑ **Przebieg warsztatów:**

- Osoby uczestniczące zapoznają się z celami warsztatów oraz treściami programowymi.
- Prowadząca/y przedstawia zmiany zachodzące we współczesnym świecie — ze szczególnym uwzględnieniem procesu globalizacji. Nakreśla obecną sytuację geopolityczną świata, która powoduje migracje ludności, zarówno bliskie, jak i dalekie.
- Podstawowe pojęcia związane z migracjami. Osoba prowadząca wyklada kartki z podstawowymi terminami związanymi z różnorodnością kulturową. Studenci losują pojedynczo i próbują wyjaśnić, kim jest cudzoziemiec, uchodźca itd.; dyskutują o sytuacji społecznej, politycznej i prawnej poszczególnych grup. Wnioski z dyskusji zostają zamieszczone na tablicy flipchartowej. Osoba prowadząca podaje akty prawne, które regulują sytuację cudzoziemców, uchodźców, mniejszości narodowych, etnicznych i z językiem regionalnym w Polsce oraz dane statystyczne, ukazujące specyfikę kulturową Polski. (W przypadku dłuższych zajęć istnieje możliwość obejrzenia filmu: *Czeczeni po Biśłanie*.)
- Wspomnienia dzieci-migrantów (na podstawie książek: Stanisława Manterysa i Stefani Zawady, *Dwie ojczyzny. Polskie dzieci w Nowej Zelandii. Tułacze wspomnienia*; Edyty Januszewskiej, *Dziecko czeczeńskie w Polsce. Między traumą wojenną a doświadczeniem*

uchodźstwa; Ishmaela Beaha, *Było minęło. Wspomnienia dziecka żołnierza*). Dyskusja o dzieciach o różnym pochodzeniu kulturowym: Jaka jest sytuacja dzieci o innym pochodzeniu kulturowym? Z jakimi problemami spotykają się dzieci-migranci? W jaki sposób problemy te można rozwiązać? W trakcie dyskusji osoba prowadząca zapisuje terminy odnoszące się do uczniów o innym pochodzeniu kulturowym.

- Studentki i studenci na kartach zapisują swoje imiona i nazwiska. Następnie opowiadają o pochodzeniu swojego imienia i nazwiska, historiach z nimi związanych (**Załącznik: Materiał 1**). Dyskusja o znaczeniu imion i nazwisk w naszym życiu: Czym jest imię i nazwisko w naszym życiu? O czym mówi imię i nazwisko? Jaką rolę odgrywa imię i nazwisko w życiu dziecka o różnym pochodzeniu kulturowym? Nazwisko i imię dziecka w środowisku szkolnym — czy można zmieniać/zniekształcać/nadawać inne, czyli o sposobach zwracania się do ucznia innego kulturowo? Prezentacja przykładowych imion arabskich i wietnamskich. (**Załącznik: Materiał 2**) Następnie w grupie odbywa się dyskusja o kontekście kulturowym „zapisanym” w imionach i nazwiskach oraz o wadze imienia i nazwiska w kontakcie z uczniem odmiennym kulturowo i jego rodzicami.
- Podsumowanie zajęć. Przypomnienie terminów opisujących ucznia odmiennego kulturowo.

□ Efekty przeprowadzonego szkolenia:

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- zna zjawiska i procesy leżące u podstaw wielokulturowego społeczeństwa;
- rozumie podstawowe mechanizmy społeczno-kulturowe zachodzące we współczesnym świecie;
- zna podstawowe pojęcia i potrafi wskazać różnice między nimi;
- zna podstawowe akty prawne obowiązujące w Polsce w odniesieniu do cudzoziemców oraz mniejszości narodowych, etnicznych i z językiem regionalnym;
- rozumie sytuację ucznia różnorodnego kulturowo.

□ Literatura:

Akty prawne

- Konwencja Genewska o statusie prawnym uchodźców z dn. 28 lipca 1958 r.
- *Ustawa o cudzoziemcach z dn. 13 czerwca 2003 r. (tekst jednolity)*, Dz. U. z 2006 r. nr 234, poz. 1694, z późn. zm.
- *Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 13 czerwca 2003 r. (tekst jednolity)*, Dz.U. z 2003 r. nr 128, poz. 1176.
- *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dn. 6 stycznia 2005 r.*, Dz.U. z 2005 r. nr 17, poz. 141.
- *Ustawa o systemie oświaty z dn. 7 września 1991 r.*, Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425.

Monografie i artykuły

- *Antydyskryminacja*, CODN, Warszawa 2005.
- Błeszyńska K., *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych — perspektywa szkoły. Raport z badań*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.
- Chromiec E., *Dziecko wobec obcości kulturowej*, GWP, Gdańsk 2004.
- *Edukacja dzieci-imigrantów w szkołach w Europie*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2009.
- Klaus W., *Prawo cudzoziemców do edukacji w Polsce*, <http://www.interwencjaprawna.pl/docs/prawo-do-edukacji-05-2010.pdf>.
- Mamzer H. (red.), *Czy klęska wielokulturowości?*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2009.

- Roman M., *Polska szkoła wielu kultur*, <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/566035.html>.
- Szela A. (red.), *Wielokulturowość — międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień*, Kraków 2006.
- Szelewa D., *Integracja a polityka edukacyjna. Raporty i analizy*, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2010.

□ Słowa kluczowe:

- społeczeństwo wielokulturowe
- uczeń cudzoziemski
- uczeń z mniejszości narodowej, etnicznej, z językiem regionalnym
- uczeń z kontekstem migracyjnym
- uczeń odmienny kulturowo
- uczeń bilingwalny

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1

Ćwiczenie zostało zaczerpnięte z pakietu edukacyjnego J. Bohm, V. Frey, D. Schindlauer, K. Wladasch, *Antydyskryminacja, CODN*, Warszawa 2005. (Opowieść o imionach)

Napiszcie na kawałku papierowej taśmy lub na identyfikatorze swoje imię i nazwisko i umieśćcie w widocznym miejscu na ubraniu. Proszę, by każdy kolejno przedstawił historię związaną ze swoim imieniem i z nazwiskiem.

Jeżeli trener/ka chce przedstawić sposób prezentacji — może rozpocząć.

W razie konieczności można ułatwić zadanie stawiając następujące pytania:

- Kto wybrał imię dla ciebie?
- Skąd pochodzi twoje imię i nazwisko?
- Czy lubisz swoje imię i nazwisko?
- Jak zwracają się do Ciebie bliscy i znajomi? Jakich form imienia i nazwiska nie lubisz?
- Jakie historie łączą się z Twoim imieniem i nazwiskiem?

MATERIAŁ 2

Informacje o imionach

Imiona i nazwiska wietnamskie

- Wietnamskie imiona i nazwiska,
<http://www.abcwietnam.pl/spoleczenstwo/imiona-i-nazwiska.html>.

Imiona arabskie/muzułmańskie

- *Imiona arabskie kobiet i mężczyzn*,
<http://swiatislamu.webpark.pl/imionaar.htm>.

Imiona afrykańskie

- Grad Z., *Imiona afrykańskie i program życia*,
http://www.grad.svd-mad.org/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=56.

SPECYFIKA INTEGRACJI UCZNIÓW CUDZOZIEMSKICH W ŚRODOWISKU SZKOLNYM

❑ **Czas:** 90 minut

❑ **Grupa:** 16–20 osób

❑ **Cele modułu:**

- Poszerzenie wiedzy studentek i studentów na temat projektowania, budowania i wdrażania działań integracyjnych skierowanych do uczniów cudzoziemskich i uczniów polskich w środowisku szkolnym.
- Przybliżenie płaszczyzn integracji uczniów w środowisku zróżnicowanym kulturowo, w tym uczniów nie znających języka polskiego.
- Przybliżenie sylwetki asystenta międzykulturowego i jego roli w procesie integracji uczniów cudzoziemskich w środowisku szkolnym.
- Rozwój kompetencji ułatwiających pracę integracyjną w międzykulturowej klasie.

❑ **Zakres tematyczny modułu:**

- Integracja uczniów polskich i uczniów cudzoziemskich w procesie edukacji formalnej.
- Projektowanie i wdrażanie edukacyjnych, animacyjnych i społecznych działań integracyjnych skierowanych do uczniów cudzoziemskich i uczniów polskich w środowisku szkolnym.
- Integrowanie uczniów polskich i uczniów cudzoziemskich w edukacji formalnej i nieformalnej poprzez projekty szkolne.
- Przykłady wybranych dobrych praktyk integracyjnych w polskich szkołach i w środowiskach współpracujących ze szkołami (projekt pt.: Świat w 36 klatkach).
- Rola i funkcje pracowników instytucji oświatowych — w tym asystenta międzykulturowego — w procesie integracji uczniów polskich i uczniów cudzoziemskich.
- Metody pracy: wykład z elementami warsztatu (ćwiczenia), burza mózgów, dyskusja

❑ **Formy pracy:** grupowe

❑ **Materiały:** flipczart, duże arkusze papieru, markery, materiał ksero z definicjami i karty z zadaniami dla grup.

❑ **Przebieg warsztatów**

- Zapoznanie osób uczestniczących z celami i zakresem tematycznym warsztatów.
- Wprowadzenie. Zdefiniowanie pojęcia INTEGRACJA w odniesieniu do społeczeństwa wielokulturowego oraz INTEGRACJA uczniów cudzoziemskich i uczniów polskich. Omówienie istoty procesu integracji we współczesnym społeczeństwie i kulturowo różnicującym się świecie. Wskazanie na problemy, jakie mogą wynikać w procesie integracji w zróżnicowanej społecznie i kulturowo klasie szkolnej. Wskazanie przykładowych problemów (barier integracyjnych) uczniów cudzoziemskich w tym uczniów-uchodźców (szok kulturowy, trauma wojenna, doświadczenie dyskryminacji, nieznajomość swych praw, lęki, operowanie stereotypami i uprzedzeniami względem państwa przyjmującego i jego obywateli, nieznajomość języka, nieznajomość kultury, norm kraju przyjmującego, brak doświadczenia uczęszczania do szkoły

w kraju pochodzenia, odmienny styl wychowania). Wskazanie przykładowych problemów (barier integracyjnych) uczniów polskich (lęk przed obcymi kulturami, brak rzetelnej wiedzy, operowanie stereotypami i uprzedzeniami względem cudzoziemców reprezentujących daną narodowość, religię, kulturę).

- Wskazanie płaszczyzn integracji możliwych do realizacji w klasie szkolnej: działań edukacyjnych, działań animacyjnych, działań społecznych
- Przybliżenie sylwetki i funkcji asystenta międzykulturowego⁴ jako nowego rozwiązania integracyjnego dla szkoły przyjaznej uczniom i rodzicom cudzoziemskim oraz polskim. Wskazanie, jaką wiedzą i jakimi umiejętnościami oraz narzędziami powinni dysponować pracownicy szkoły, aby umiejętnie wdrażać i realizować proces integracji uczniów polskich i cudzoziemskich w klasie szkolnej.
- Omówienie zadań nauczyciela, wychowawcy, pedagoga szkolnego oraz potrzeby i korzyści płynącej ze współpracy z rodzicami uczniów polskich i uczniów cudzoziemskich w procesie integracji.
- Ćwiczenie w grupach dotyczące przygotowania działań edukacyjnych, animacyjnych, społecznych nakierowanych na integrację uczniów cudzoziemskich i polskich w klasie szkolnej. (**Załącznik: Materiały 1**) Prezentacja wyników pracy grup, dyskusja, podsumowanie, wspólne formułowanie wniosków.
- Jakie działania powinni podjąć poszczególni aktorzy procesu edukacyjnego i wychowawczego, by proces integracji w wielokulturowej klasie szkolnej przebiegał pomyślnie? Propozycje działań dla poszczególnych aktorów. (**Załącznik: Materiały 2**). Prezentacja propozycji przez przedstawicieli poszczególnych grup na forum, dyskusja.
- *Dylematy integracji uczniów cudzoziemskich i polskich w polskiej szkole na poszczególnych szczeblach edukacji* — dyskusja podsumowująca warsztat.
- Podsumowanie zajęć wraz z podaniem proponowanej pomocniczej literatury źródłowej.

❑ Efekty przeprowadzonego szkolenia:

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- posiada wiedzę na temat projektowania, budowania i wdrażania działań integracyjnych skierowanych do uczniów cudzoziemskich i uczniów polskich w środowisku szkolnym;
- zna płaszczyzny integracji uczniów w środowisku zróżnicowanym kulturowo, w tym uczniów nie znających języka polskiego;
- wie o kluczowych aktorach (nauczycielach, pedagogach, asystentach międzykulturowych) i ich roli w procesie integracji;
- dysponuje kompetencjami ułatwiającymi pracę integracyjną w międzykulturowej klasie.

❑ Literatura:

- *À propos Polski. Wolontariat w Polsce*, FRSE http://www.mlodziej.org.pl/s/p/artykuly/7/7/A_propos_Polski.pdf.
- Anchimowicz M., Dąbrowska E., i inni, *Zobaczyć to, czego nie ma. Księga pamięci Michałowa*, Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.
- Artykuły zamieszczone na stronie Forum na rzecz Różnorodności Społecznej: http://www.ffr.org.pl/?page_id=98
- Bernacka-Langier A., Janik-Płocińska B., i in., *Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Urząd m.st. Warszawa 2010.
- Chromiec E., *Dziecko wobec obcości kulturowej*, GWP, Gdańsk 2004.
- Chrzanowska A., *Asystent kulturowy — innowacyjny model pracy w szkołach przyjmujących dzieci cudzoziemców*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2009, nr 5.

⁴ W rozumieniu artykułu 94a, punktu 4a Ustawy o systemie oświaty — poprzez zatrudnienie przez dyrektora szkoły w charakterze pomocy nauczyciela — osoby władającej językiem, którym posługują się uczniowie cudzoziemscy.

- *Co nas łączy, co nas różni. Białystok i jego mieszkańcy w oczach obcokrajowców*, Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008.
- Edukacja międzykulturowa, FRSE: http://www.mlodziej.org.pl/s/p/artykuly/7/7/PAJP_2.pdf,
- *Galeria tolerancji. Pakiet edukacyjny — czyli jak uczyć o różnorodności i tolerancji*, Stowarzyszenie Inicjatyw Niezależnych „Mikuszewo”, Mikuszewo 2007.
- Górak-Sosnowska K., Morżo I. (red.), *Języki Świata. Materiały dydaktyczne do zajęć międzykulturowych*, Arabia.pl, UNESCO, Warszawa 2008.
- *Learning to live Together. An intercultural and Interfaith Programme for Ethnic Education*, UNICEF, Geneva 2008.
- Materiały zamieszczone na portalu Uchodźcy do szkoły, PAH: www.uchodzcydoszkoly.pl.
- Młynarczuk A., Potoniec K. (red.), *Edukacja międzykulturowa wobec integracji dzieci polskich i czeczeńskich na przykładzie projektu: Ku wzbogacającej różnorodności*, zawierająca scenariusze warsztatów międzykulturowych, Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009. Wersja elektroniczna: http://www.uchodzcydoszkoly.pl/files/Edukacja_miedzykulturowa.pdf
- Stewart J.(red.), *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, PWN, Warszawa 2003.
- Theiss W., Skrzypczak B. (red.), *Edukacja i animacja w środowisku lokalnym*, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa 2006.

❑ **Słowa kluczowe:**

- integracja
- asystent międzykulturowy
- edukacja
- animacja

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁY 1

Ćwiczenie w 5–6 osobowych grupach dot. przygotowania działań nakierowanych na integrację uczniów cudzoziemskich i polskich w klasie szkolnej.

Grupa I

Jesteście zespołem nauczycieli nauczania początkowego. Zaprojektujcie integracyjne zajęcia animacyjne dla 20 osobowej klasy w szkole podstawowej, do której uczęszczają 3 uczniowie i 2 uczennice z Wietnamu, 1 uczeń z Osetii Południowej i 1 uczeń z Ukrainy.

Płaszczyzna animacji: warsztaty fotograficzne: „Zintegruj się wielokulturowo”. Celem warsztatów będzie przygotowanie uczniów do samodzielnego fotografowania wielokulturowej codzienności miejsca zamieszkania, szkoły i środowiska lokalnego oraz przygotowanie integracyjnej imprezy podsumowującej projekt (połączonej z wystawą zdjęć wykonanych przez uczniów. Działania można połączyć z obchodami Międzynarodowego Dnia Uchodźcy).

Grupa II

Jesteście zespołem nauczycieli nauczania początkowego, wspiera Was asystent międzykulturowy. Zaprojektujcie integracyjne zajęcia animacyjne dla 26 osobowej klasy w integracyjnej szkole podstawowej, do której uczęszczają 3 uczniowie i 2 uczennice z Czeczenii, 2 uczniów romskich, 1 uczennica z Erytrei.

Płaszczyzna animacji: przygotowanie *wielokulturowej sztuki teatralnej na temat różnorodności językowej*.

Działanie można przeprowadzić podczas obchodzonego w szkołach Europejskiego Dnia Języków.

Grupa III

Jesteście zespołem składającym się z nauczyciela polonisty, historyka, pedagoga szkolnego i romanisty. Zaprojektujcie integracyjne zajęcia/działanie edukacyjne dla 23 osobowej klasy w liceum dwujęzycznym, do którego uczęszczają 3 uczniowie z Wietnamu, 2 uczniów z rodzin dwukulturowych (rodzina polsko-senegalska, rodzina polsko-sudańska), 4 uczennice z Francji.

Płaszczyzna edukacji: *prawa człowieka na przykładzie wybranych krajów w Europie, w Azji, w Afryce*.

Grupa IV

Jesteście zespołem składającym się z nauczyciela polonisty, historyka, geografa, nauczyciela wychowania fizycznego i pedagoga szkolnego. Zaprojektujcie integracyjne zajęcia/działanie społeczne dla 25 osobowej klasy w gimnazjum, do którego uczęszczają 3 uczniowie z Czeczenii, 3 uczennice z rodzin dwukulturowych (rodzina polsko-sudańska, rodzina polsko-somalijska, rodzina polsko-wietnamska), uczeń z Chin.

Płaszczyzna działania społecznego: *przygotowanie kampanii informacyjnej o potrzebie integracji podczas Ogólnoszkolnego Dnia Różnorodności Kulturowej*.

MATERIAŁY 2

Ćwiczenie w 5–6 osobowych grupach

Grupa I

Jakie działania powinien podejmować **wychowawca (gimnazjum)**, by proces integracji w 25 osobowej wielokulturowej klasie szkolnej przebiegał pomyślnie? Wskaż przykłady pożądaných działań integracyjnych.

Grupa II

Podaj zakres obowiązków **asystenta międzykulturowego** oraz wskaż pozytywny wpływ jego obecności w szkole podstawowej na proces integracji pomiędzy uczniami, nauczycielami oraz na współpracę z rodzicami uczniów polskich i rodzicami uczniów cudzoziemskich.

Grupa III

Jakie działania powinien podejmować **pedagog szkolny (szkoła podstawowa z oddziałami integracyjnymi)**, by proces integracji w 25 osobowej wielokulturowej klasie szkolnej przebiegał pomyślnie? Wskaż przykłady pożądaných działań integracyjnych.

Małina Baranowska-Janusz

TOŻSAMOŚĆ KULTUROWA NA ROZDROŻU – PROBLEMY TOŻSAMOŚCIOWE UCZNIÓW CUDZOZIEMSKICH A TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWEGO NAUCZYCIELA/PEDAGOGA

☐ **Czas:** 90 minut

☐ **Grupa:** 16–20 osób

☐ **Cele modułu:**

- Ukazanie roli kultury w życiu człowieka, tożsamości i wrażliwości kulturowej.
- Przedstawienie specyfiki kontaktu międzykulturowego i jego znaczenia w życiu nauczyciela.
- Przybliżenie teorii etnocentryzmu Milтона Benetta.
- Pobudzenie do dyskusji i myślenia o odmienności kulturowej jako czymś cennym, inspirującym i ciekawym.
- Zapoznanie z teorią strategii adaptacji kulturowej Hojny Berry'ego.

☐ **Zakres tematyczny modułu:**

- Definicja kultury jako „Góry lodowej”.
- Wpływ kultury na codzienne życie, zachowanie oraz tożsamość.
- Charakterystyka kontaktu międzykulturowego: kultura — sytuacja — osobowość.
- Teoria wrażliwości międzykulturowej Milтона Benetta.
- Strategie adaptacji kulturowej według Johna Berry'ego oraz ich wpływ na relacje nauczyciel — rodzic — uczeń.

☐ **Metody pracy:** wykład z elementami warsztatu (ćwiczenia)

☐ **Formy pracy:** grupowe, w parach

☐ **Materiały:** kartki, długopisy, karty pracy

☐ **Przebieg zajęć:**

- Zapoznanie uczestniczek i uczestników programem i celami zajęć.
- Ćwiczenie dotyczące charakterystyki kontaktu międzykulturowego. Studenci witają się z kilkoma osobami w grupie tak jak witają się z mamą w domu. Po zakończeniu — omówienie trzech czynników wpływających na kontakt międzykulturowy: kultura — sytuacja — osobowość. (**Załącznik: Materiał 1**)
- W małych grupach osoby uczestniczące wypisują wszelkie skojarzenia ze słowem kultura. Wspólne omówienie, czym jest metafora „góry lodowej” i co znajduje się na jej wierzchołku, a co pod wodą. Cała grupa wypełnia wspólnie model „Góry lodowej”, następnie dyskutuje w tym kontekście na temat kontaktu międzykulturowego.

- Dyskusja na temat: Kim jestem? Jak możemy rozmawiać o tożsamości kulturowej i ją badać? Praca z narzędziem — „Koło tożsamości” (**Załącznik: Materiał 2**), pół grupy wypełnia „Koło” dla siebie, a drugie pół dla osoby odmiennej kulturowej. Dyskusja na temat różnic i podobieństw. Prezentacja, czym jest tożsamość pierwotna i wtórna, które jej aspekty podlegają dyskryminacji.
- Wprowadzenie teorii etnocentryzmu Milтона Benetta. Charakterystyka postawy etnocentrycznej jako bariery w kontaktach międzykulturowych, w szczególności z uwzględnieniem sytuacji ucznia odmiennego kulturowo w klasie. Omówienie faz modelu rozwoju wrażliwości kulturowej — przechodzenie od etnocentryzmu do etnorelatywizmu. (**Załącznik: Materiał 3**)
- Prezentacja strategii adaptacji kulturowej według teorii Johna Berry’ego. (**Załącznik: Materiał 4**) Omówienie strategii pod kątem wynikających z niej konsekwencji dla relacji nauczyciel — uczeń — rodzic.
- Podsumowanie warsztatów.

❑ **Efekty przeprowadzonego szkolenia:**

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- posiada wiedzę o kulturze i tożsamości kulturowej;
- zna teorię etnocentryzmu Milтона Benetta i strategię adaptacji kulturowej Johna Berry’ego wraz z ilustracjami;
- jest wrażliwy na odmienność kulturową.

❑ **Literatura:**

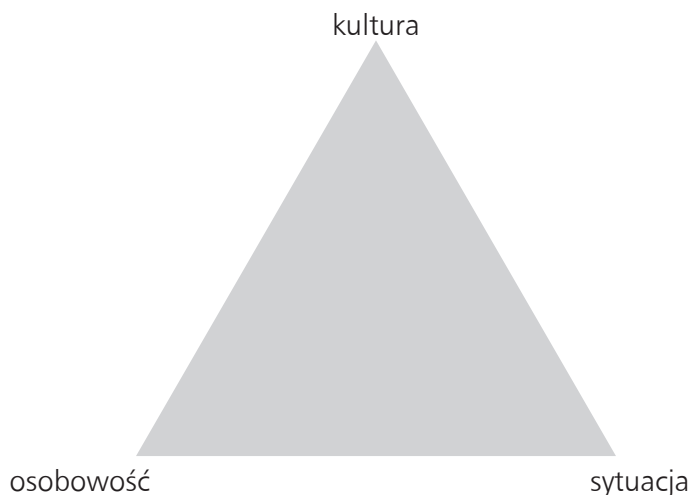
- Boski P., *Kulturowe Ramy Zachowań Społecznych*, PWN, ACADEMICA SWPS, Warszawa 2009.
- Borowiak A., *Tolerancja i Wielokulturowość. Wyzwania XXI wieku*, Academica SWPS. Warszawa 2004.
- Cieślukowska D., Branka M., *Edukacja Antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, Stowarzyszenie Willa Decjusza, Warszawa 2010.
- Cieślukowska D., Kownacka E., Kolczak E., Paszkowska-Rogacz A., *Doradztwo zawodowe a wyzwania międzykulturowej*, KOWEZiU, Warszawa 2007.
- W prezentacji i konspekcie wykorzystałam fragmenty pracy: D.Cieślukowska, E.Kielak, K.Mazurowska. DWM SWPS 2006.

❑ **Słowa kluczowe:**

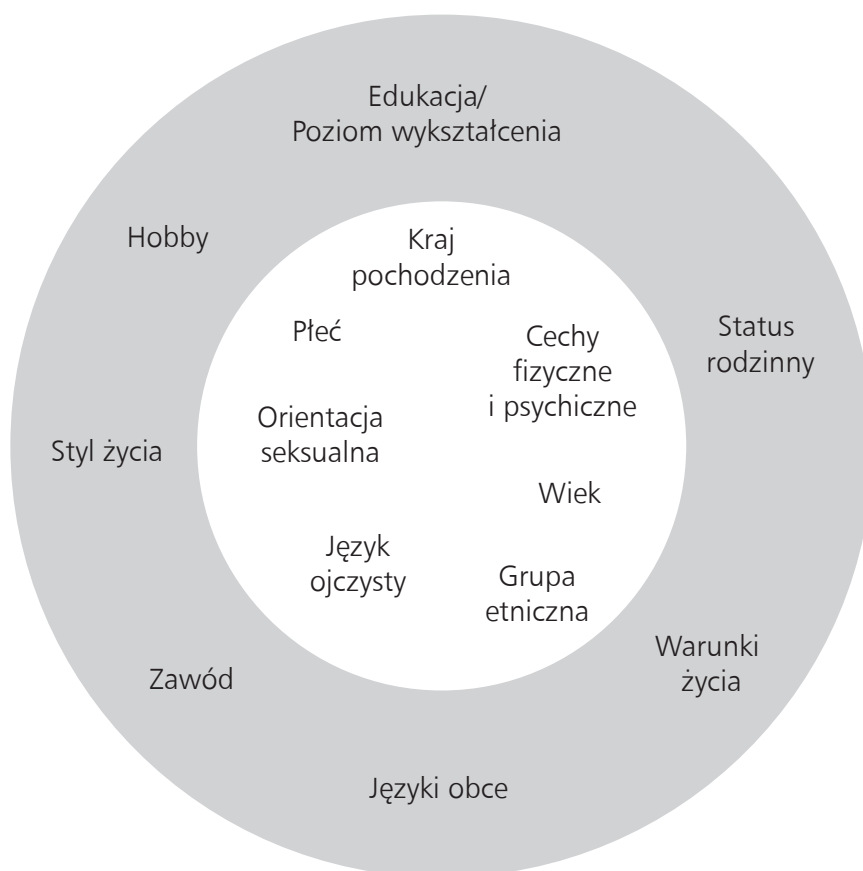
- kultura
- tożsamość kulturowa
- etnocentryzm
- etnorelatywizm
- adaptacja kulturowa

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1: Charakterystyka kontaktu międzykulturowego

MATERIAŁ 2: Koło tożsamości wg Marylin Loden i Judy Rosner

MATERIAŁ 3

Etnocentryzm to:

Spojrzenie na osoby odmienne kulturowo z własnej perspektywy kulturowej.

Interpretacja otoczenia za pomocą znanych norm zachowania.

Ocenianie osób odmiennych kulturowo w odniesieniu do standardów własnej kultury.

Fazy etnocentryzmu:

Zaprzeczenie: Początkowo jednostka zaprzecza istnieniu różnic między kulturami. Przyczyną tego zjawiska jest: izolacja fizyczna = brak kontaktu lub psychiczna = niedostrzeganie różnic, nie przyjmowanie ich do wiadomości. Zaprzeczenie może też przybierać formę separacji — intencjonalnego odgradzania się od osób odmiennych kulturowo.

Obrona: Postawa obronna objawia się poprzez: oczernianie i poniżanie, pokazywanie wyższości (duma narodowa, nacjonalizm), odwrócony etnocentryzm — poczucie niższości wobec innej grupy kulturowej. Różnice między członkami różnych kultur są już dostrzegane, ale są jednocześnie przedmiotem stereotypów i uprzedzeń. Różnice traktowane jako zagrażające tożsamości jednostki.

Minimalizacja: Różnice są już zauważane, ale minimalizowane. Podkreślenie podobieństwa między ludźmi pochodzącymi z różnych kultur. Zwracanie uwagi na fakt, że natura ludzka jest wspólna dla wszystkich.

Fazy etnorelatywizmu:

Akceptacja: Różnice między ludźmi pochodzącymi z różnych kultur są zauważone i akceptowane. Zarówno w zachowaniach werbalnych jak i niewerbalnych. Świadomość, że różnice kulturowe zasługują na szacunek.

Adaptacja: Włączenie różnych zachowań pochodzących z innej kultury do repertuaru własnych zachowań. Empatia — zdolność odbioru danej sytuacji z perspektywy innej kultury oraz pluralizm poglądów. Elastyczność funkcjonowania, ale brak jednego punktu odniesienia w kontekście zachowania; brak busoli.

Integracja: Integracja standardów zachowania i norm charakterystycznych dla co najmniej dwóch kultur. Świadome wybieranie sposobów funkcjonowania odpowiednich w danej sytuacji, tzw. switching codes — funkcjonowanie w różnych dziedzinach życia w inny sposób.

MATERIAŁ 4

Strategie adaptacji kulturowej

Sposób, w jaki adaptujemy się do nowego środowiska kulturowego. Zawiera odpowiedź na dwa pytania:

1. Czy chcę utrzymać w swoim życiu obecność własnej kultury?
2. Czy chcę żyć według zasad nowej kultury?

Separacja: Wartością jest przywiązanie do kultury pochodzenia. Brak motywacji do kontaktu z osobami pochodzącymi z „kultury goszczącej”.

Asymilacja: Brak zainteresowania zachowaniem własnej kultury. Potrzeba interakcji z lokalnym środowiskiem i przyswajanie ich norm.

Marginalizacja: Brak zainteresowania zachowaniem własnej tożsamości kulturowej. Małe zainteresowanie kontaktami ze środowiskiem lokalnym

Integracja: Wartością jest przywiązanie do własnej kultury, ale także kontakty z inną w czasie codziennych interakcji
Bycie ekspertem w dwóch kulturach — Chinese–American

Barbara Klimczak

BUDOWANIE SKUTECZNEJ KOMUNIKACJI W CELU PRZECIWDZIAŁANIA DYSKRYMINACJI W ŚRODOWISKU ZRÓŻNICOWANYM KULTUROWO

☐ **Czas:** 180 minut

☐ **Grupa:** 16–20 osób

☐ **Cele modułu:**

- Poszerzenie wiedzy studentek i studentów nt. projektowania, budowania i wdrażania polityki równych szans, zarządzania różnorodnością i wielokulturowością w środowisku zróżnicowanym kulturowo.

☐ **Zakres tematyczny modułu:**

- Wpływ uprzedzeń i stereotypów na postrzegane ludzkiej różnorodności: od uprzedzeń do dyskryminacji — od myśli i uczuć do działania.
- Definicje dyskryminacji. Przyczyny, przejawy i skutki dyskryminacji. Instrumenty ochrony przed dyskryminacją.
- Postawy tolerancji i empatii i ich rola w budowaniu skutecznej komunikacji w środowisku wielokulturowym.
- Pomoc osobom odmiennym kulturowo — działania w obszarze przeciwdziałania dyskryminacji.

☐ **Metody pracy:** wykład interaktywny, studium przypadku, burza mózgów, symulacje, odgrywanie ról, dyskusja, eksperyment edukacyjny

☐ **Materiały:** prezentacja PowerPoint, scenariusze zajęć dla szkół wyższych, scenariusze zajęć do realizacji w zespole wielokulturowym, karty pracy, długopisy, flipchart, flamastry, zdjęcia

☐ **Formy pracy:** grupowe, w parach

☐ **Przebieg modułu:**

- Zapoznanie z celami warsztatów i wprowadzenie w zagadnienia przeciwdziałania dyskryminacji w środowisku wielokulturowym.
- Uczestniczki i uczestnicy warsztatów w trakcie prezentacji siebie opowiadają, co jest dla nich w życiu ważne, co ich interesuje, jakie mają hobby, jak lubią spędzać wolny czas itp.
- Po prezentacji rysują obraz własnej tożsamości, korzystając z tekstu *Obraz mojej tożsamości* (**Załącznik: Materiał 1**). W środku gwiazdy wpisują swoje imię, a przy promieniach te aspekty własnej tożsamości, które są dla nich ważne i poprzez które są postrzegani przez innych (5–7 min).
- Po narysowaniu gwiazdy studentki i studenci porównują graficzny obraz swojej tożsamości z gwiazdami innych osób. Jeśli znajdą taki sam aspekt tożsamości, dopisują imię tej osoby przy aspekcie, który jest dla nich wspólny (ok. 10 min).

- Po powrocie wszystkich na swoje miejsca rozpoczyna się dyskusja: Które z aspektów waszej tożsamości dzielicie z innymi? Które były unikalne i wyłącznie wy je posiadacie? Co was różni, a co dzieli? Czy macie więcej cech, które was łączą, czy więcej cech, które was dzielą? Czego oczekiwaliście? Czego dowiedzieliście się o sobie podczas prezentacji i ćwiczenia? Czy trudno było wam sprecyzować, które aspekty waszej tożsamości są najważniejsze? Czy zaskoczyło was coś podczas porównywania waszych gwiazd — odmienność czy podobieństwo? Co myślicie na temat różnorodności występującej w waszej grupie? Czy to, że jesteśmy tak różnorodni, sprawia, że praca w zespole jest bardziej interesująca czy bardziej trudna?
- Osoba prowadząca wyświetla zdjęcie osoby z innej kultury, np. dziecka z krajów afrykańskich, kobiety z kraju objętego działaniami wojennymi czy z obozu dla uchodźczyń, uchodźców. Następnie na flipcharcie rysuje dużą gwiazdę i prosi uczestniczki i uczestników o skompiłowanie obrazu tożsamości osoby ze zdjęcia i zastanowienie się, jakie aspekty tożsamości mają z tą osobą wspólne.
- W podsumowaniu osoba prowadząca inicjuje rozmowę o roli tolerancji i empatii w budowaniu relacji w środowisku wielokulturowym. Szczególnie istotne jest podkreślenie faktu, że wszyscy zasługują na szacunek, wszystkim przysługują takie same prawa bez względu na kolor skóry, status materialny czy miejsce urodzenia — nikt nikomu nie może ich ani odebrać, ani podarować.

□ Efekty przeprowadzonego szkolenia:

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- posiada wiedzę w obszarze zarządzania różnorodnością, dialogu międzykulturowego i przeciwdziałania dyskryminacji;
- posiada umiejętności uczenia się przez doświadczanie, przeżywanie, poznawanie, odkrywanie;
- posiada kompetencje w obszarze wspierania osób odmiennych kulturowo w zakresie:
 - analizy sytuacji,
 - identyfikacji potrzeb,
 - projektowania działań w obszarze komunikacji i przeciwdziałania dyskryminacji w zróżnicowanej grupie;
- zna przykłady dobrych praktyk.

□ Literatura:

- Bohm J., Frey V., Schindlauer D., Wladasch K., *Antydyskryminacja*, CODN, Warszawa 2005.
- *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, Villa Decius, Kraków 2010.
- *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, CODN, Stowarzyszenie dla dzieci i młodzieży SZANSA, Warszawa 2005.
- *Kompasik. Edukacja na rzecz praw człowieka w pracy z dziećmi*, CODN, Warszawa 2009.
- *Wielokulturowość na co dzień — materiały dla nauczycielek, nauczycieli*, Kraków 2006; <http://www.fundacja.znak.org.pl/files/wielosce.pdf>.

□ Słowa kluczowe:

- wielokulturowość, „okulary kulturowe”
- dyskryminacja bezpośrednia i pośrednia
- tolerancja, empatia
- stereotypy, stereotypowe myślenie
- uprzedzenia
- efekt pierwszego wrażenia
- grupa społeczna/grupa kulturowa
- wykluczenie
- etykietowanie

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1

Ćwiczenie zostało zaczerpnięte z pakietu edukacyjnego J. Bohm, V. Frey, D. Schindlauer, K. Wladasch, Antydyskryminacja, CODN, Warszawa 2005. (Fragmenty mojej tożsamości)

OBRAZ MOJEJ TOŻSAMOŚCI

Ewa Dąbrowa

SPECYFIKA PRACY EDUKACYJNEJ I WYCHOWAWCZEJ W ŚRODOWISKU ZRÓŻNICOWANYM KULTUROWO

□ **Czas:** 90 minut

□ **Grupa:** 16–20 osób

□ **Cele modułu:**

- Zapoznanie studentów ze specyfiką pracy w środowisku zróżnicowanym kulturowo.
- Uświadomienie studentów na różnorodność kulturową w środowisku heterogenicznym i homogenicznym szkoły.

□ **Zakres tematyczny modułu:**

- Zmiany zachodzące w polskiej szkole.
- Wejście ucznia odmiennego kulturowego do środowiska szkolnego.
- Identyfikowanie podstawowych potrzeb uczniów cudzoziemskich.
- Przygotowanie środowiska na przyjęcie ucznia cudzoziemskiego.
- Organizacja pracy w środowisku zróżnicowanym kulturowo.
- Praca w środowisku homogenicznym, a praca w środowisku heterogenicznym kulturowo.

□ **Metody pracy:** prezentacja, dyskusja, projekcja, odgrywanie ról, burza mózgów

□ **Formy pracy:** indywidualne, grupowe (praca w zespołach)

□ **Materiały:** prezentacja, arkusze flipchartowe, flamastry, kredki karteczki, karta z historią

□ **Przebieg warsztatów:**

- Omówienie celów warsztatów i oczekiwań osób uczestniczących.
- Wprowadzenie studentów w problematykę środowiska szkolnego zróżnicowanego kulturowo. Pokazanie zmian, jakie zachodzą w polskiej szkole na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Odniesienie zmian do sytuacji obecnej w innych krajach europejskich i pozaeuropejskich. Ukazanie różnic między środowiskiem homogenicznym a heterogenicznym.
- Wejście ucznia cudzoziemskiego do środowiska szkolnego. Osoba prowadząca przedstawia historię 12-letniego Afgańczyka — Baszara (opcjonalnie Afganki), który przybył wraz z rodzicami do Polski i idzie po raz pierwszy do polskiej szkoły. **(Załącznik: Materiał 1)** Następnie opowiadają o emocjach, jakie towarzyszą im w związku z tym wydarzeniem:
 - Jak się czujesz?
 - Czy coś Cię niepokoi? Czy czegoś się boisz?
 - Jak może wyglądać Twój pierwszy dzień w szkole?
 - Jak zostaniesz przyjęta przez rówieśników?
 - Jak będą reagowali nauczyciele?
 - Czy ktoś Ci będzie pomagał, wspierał?

W grupach studenci pokazują pierwszy dzień Baszara w szkole (odgrywanie scenek). Po ich zakończeniu — omówienie trudności, jakie się pojawiły oraz o sytuacjach pomagających się w odnalezieniu w nowych warunkach.

- W nawiązaniu do ćwiczenia studenci identyfikują potrzeby, jakie mogą towarzyszyć dziecku odmiennemu kulturowo. Następnie odnosząc się do potrzeb w trzech grupach opracowują działania dydaktyczne, wychowawcze i terapeutyczne, jakie powinny być uwzględnione w pracy szkolnej w środowisku zróżnicowanym kulturowo:
 - z uczniami cudzoziemskimi — migrantów zarobkowych
 - z uczniami-uchodźcami
 - z uczniami z mniejszości narodowych i etnicznych.

Zebrane na flipchartach działania studenci prezentują na forum grupy.

- Moje miejsce w heterogenicznym środowisku szkolnym — próba określenia usytuowania w kontekście dotychczasowej wiedzy, umiejętności i postawy. **(Załącznik: Materiał 2)**
- Podsumowanie warsztatu. Osoba prowadząca wskazuje na wyzwania, jakie stoją przed wielokulturową klasą/szkołą. Wskazuję na działania systemowe oraz okołosystemowe, które mogą stanowić wsparcie w realizacji podstawowych funkcji szkoły wobec wszystkich uczniów korzystających.

□ Efekty przeprowadzonego szkolenia:

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- zna specyfikę pracy dydaktycznej i wychowawczej w środowisku zróżnicowanym kulturowo;
- wie, jakie wyzwania towarzyszą pracy w środowisku heterogenicznym;
- identyfikuje podstawowe potrzeby edukacyjne, socjalne, zdrowotne.

□ Literatura:

- Crépeau B., *Kinder und Migration Integration von Migranten und ihren Kindern in der Europäischen Union — die Rolle der Einrichtungen der sozialen Sicherheit*, IVSS 2004.
- *Edukacja dzieci-imigrantów w szkołach w Europie*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2009.
- Gmaj K., Iglicka K., *Wyzwania edukacyjne związane z migracjami do Polski. Rekomendacje*, http://www.eliamep.gr/old-site/eliame-old/eliamep/www.eliamep.gr/eliamep/files/Polish_policy_report_Polish7884.pdf.
- Klimowicz A. (red.), *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela*, Wyd. CODN, Warszawa 2004.
- Koszewska K., *Zrozumieć Innych, czyli jak uczyć o uchodźcach*, Wydawnictwo CODN, Warszawa 2001.
- *Ku wielokulturowej szkole w Polsce. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II i III etapu kształcenia*, opracowanie zbiorowe, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy.
- Lipińska M., Białek K., Kawalska A., Kownacka E., Piegat-Kaczmarczyk M., *Warsztaty kompetencji międzykulturowych — podręcznik dla trenerów*, Uniwersytet Warszawski i Międzykulturowej Centrum Adaptacji Zawodowej, Warszawa 2008.
- Nikitorowicz J., *Edukacja międzykulturowa; kreowanie tożsamości dziecka*, GWP, Gdańsk 2007.
- Pawlic-Rafałowska E. (red.), *Inny w polskiej szkole. Przewodnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Biuro Edukacji Miasta st. Warszawy i Fundacja Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2010.
- Suárez-Orozco C., Suárez-Orozco M., *Children of immigration*, Harvard University Press, Cambridge 2001.

□ **Słowa kluczowe :**

- klasa/szkoła homogeniczna
- klasa/szkoła heterogeniczna
- funkcje szkoły
- integracja uczniów odmiennych kulturowo
- uczeń odmienny kulturowo
- edukacja włączająca

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1

Historia

Mam na imię Baszar. Właśnie wczoraj ukończyłem 12 lat. Miesiąc temu przyjechałem wraz z rodzicami z Afganistanu. Była to niezwykle trudna i niebezpieczna dla nas podróż. Na początku wszystko układało się pomyślnie. Później jednak zaczęło się komplikować — straciliśmy dokumenty, rozdzielono nas z tatą. Z lękiem czekaliśmy na to, co się jeszcze wydarzy. Wreszcie dotarliśmy tu — do Polski. Po przyjeździe wystąpiliśmy o zgodę na pozostanie. Szczęśliwie spotkaliśmy się znowu z tatą. Obecnie mieszkam wraz z rodzicami i dwójką młodszego rodzeństwa w ośrodku dla uchodźców.

Bardzo tęsknię za domem, mimo że jest tam niebezpiecznie. (Ciągłe wybuchają bomby i dochodzi do strzelaniny.) Nie wiem, kiedy zobaczymy naszych krewnych i przyjaciół. Czy kiedykolwiek będzie to możliwe?

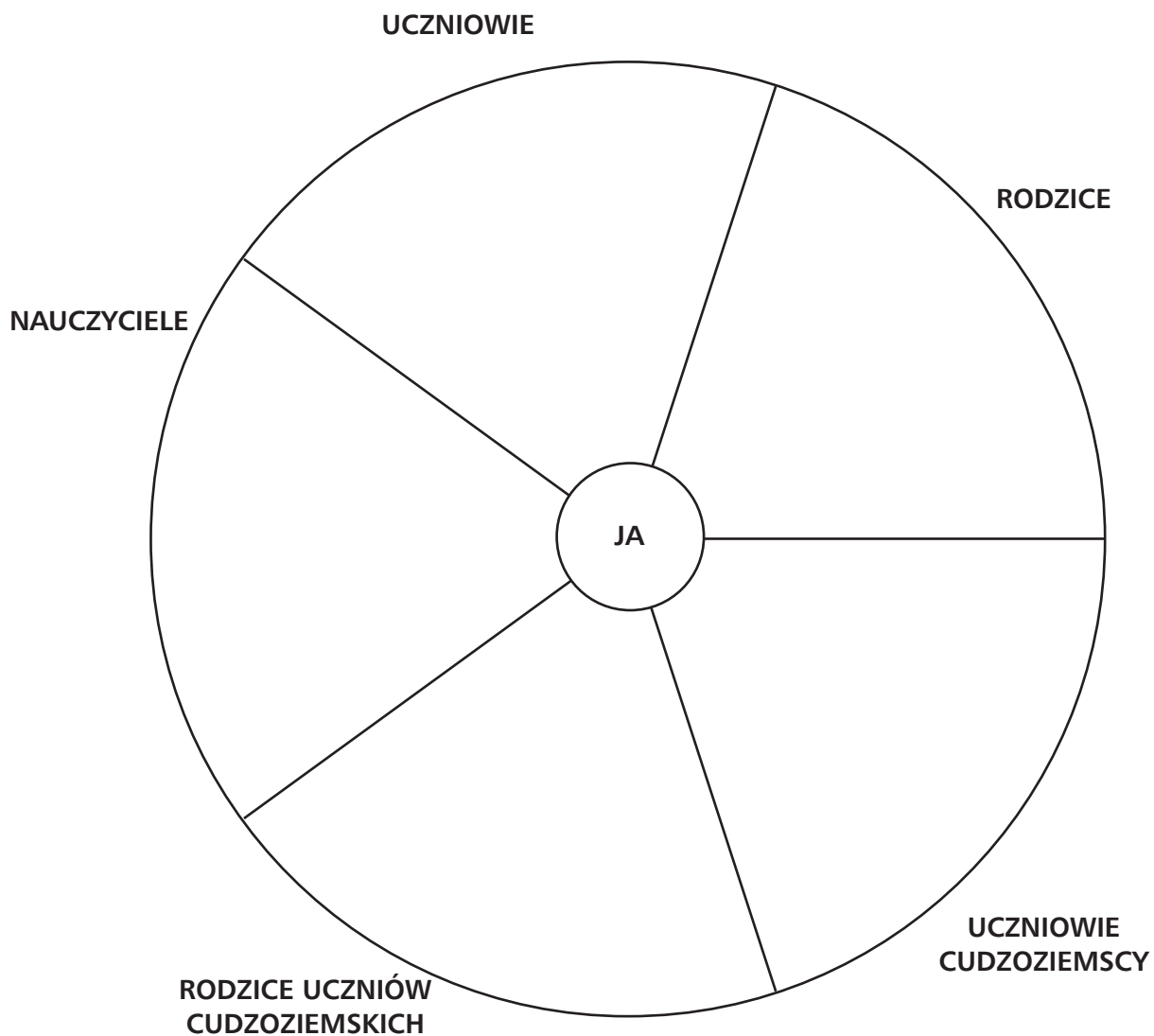
Wczoraj dowiedziałem się, że idę do szkoły. Wiedziałem, że kiedyś ten dzień nastąpi, ale nie spodziewałem się, że tak szybko. W Afganistanie uczęszczałem do szkoły. Uczyliśmy się w niej czytania, pisania, liczenia i poznawaliśmy Koran. Czy to jednak wystarczy w nowej szkole? Bardzo się boję jutrzejszego dnia. Nie znam nikogo. Słabo rozumiem język polski — zaledwie kilka słów. Nie wiem nawet, jak wygląda szkoła w Polsce. Jak sobie poradzę? Jak przyjmą mnie inni uczniowie? Jak będą odnosili się do mnie nauczyciele? Czy znajdzie się dla mnie tam miejsce?

Alternatywnie można zaproponować historię z dziewczynką — Nazirą.

MATERIAŁ 2

MOJE MIEJSCE W HETEROGENICZNYM ŚRODOWISKU SZKOLNYM

W każdej z części wypisz wiedzę, umiejętności i cechy (odpowiednimi kolorami), które posiadasz, a które ułatwią pracę z poszczególnymi grupami. Do której grupy jest Ci najbliższej? Do grupy jest Ci najdalej?

- WIEDZA — zielony
- UMIEJĘTNOŚCI — niebieski
- POSTAWA — czerwony

Agnieszka Kosowicz

TRUDNOŚCI EDUKACYJNE UCZNIÓW ZE ŚRODOWISK CUDZOZIEMSKICH I ICH PRZYCZYNY (ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM TRAUM WOJENNYCH)

□ **Czas:** 90 minut

□ **Grupa:** 16–20 osób

□ **Cele modułu:**

- Wyposażenie studentów i studentki w podstawowe informacje na temat specyficznych potrzeb edukacyjnych uczniów cudzoziemskich, szczególnie tych, którzy dotarli do Polski z sytuacji konfliktu.

□ **Zakres tematyczny modułu**

- Model komunikacji między ludźmi/przekazywania informacji, szczególnie w kontekście międzykulturowym.
- Trudności uczniów cudzoziemskich w korzystaniu z edukacji: językowe, kulturowe, związane z migracją, stanem zdrowia, migracją z sytuacji konfliktu.
- Typowe trudności edukacyjne a trudności ucznia cudzoziemskiego
- Motywacja: kluczowa trudność.
- Trauma wojenna i jej następstwa.

□ **Metody pracy (warsztat, wykład, itp.):** wykład, dyskusja, burzę mózgów, mini-warsztaty.

□ **Formy pracy:** indywidualne, grupowe

□ **Materiały:** kartki, długopisy, karty pracy, prezentacja, film edukacyjny dla cudzoziemców „Integracja w Polsce”, Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2009 (film jest dostępny online w serwisie YouTube).

□ **Przebieg warsztatów:**

- Wprowadzenie — krótki opis różnych grup cudzoziemców obecnych w Polsce, przedstawienie różnorodności tej grupy. Rozmowa na temat trudności w edukacji, z jakimi borykają się uczniowie w ogóle (nie cudzoziemscy).
- Analiza piramidy potrzeb Masłowa — ćwiczenie prowadzone w grupach oraz omawiane wspólnie w formie burzy mózgów. **(Załącznik: Materiał 2)** Studenci analizują kolejne poziomy potrzeb — w kontekście każdego człowieka, następnie odnoszą je do uczniów cudzoziemskich. Rezultatem pracy powinna być refleksja na temat trudności/barier, uniemożliwiających uczniom cudzoziemskim koncentrację na edukacji.
- Komunikacja jako obszar sprawiający trudności. Praca w małych grupach w oparciu o przygotowane ćwiczenia **(Załącznik: Materiał 1)**, których celem jest przekazanie prostego komunikatu między dwojgiem osób w utrudnionych okolicznościach (każde ćwiczenie ilustrowało innego rodzaju trudność). Omówienie barier (nieznajomość języka, nieznajomość realiów danego kraju, nieznajomość drugiej kultury, stereotypy). **(Załącznik: Materiał 4)**

- Kontekst kulturowy — różnice kulturowe jako bariera w edukacji. Ćwiczenie ilustrujące wpływ kultury na funkcjonowanie człowieka. **(Załącznik: Materiał 3)** Ćwiczenie rozpoczyna się od pracy indywidualnej — studentki i studenci ustalali, które z ich cech osobowości i zachowań są jednostkowe, a które są warunkowane kulturowo (schemat jajka). Następnie w formie burzy mózgów grupa dyskutuje o wpływie kultury na poszczególne sfery funkcjonowania człowieka.
- W oparciu o wnioski z dyskusji studenci analizują merytoryczną zawartość przekazu, który uczniowie i ich rodzice powinni otrzymać, aby dobrze funkcjonować w polskiej szkole.
- Podsumowanie dyskusji i zakończenie warsztatu.

❑ Efekty przeprowadzonego szkolenia:

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- posiada wiedzę na temat specyficznych potrzeb i trudności edukacyjnych uczniów cudzoziemskich.

❑ Literatura

- Czerniejewski I., Marek A., *Uchodźca w mojej klasie*, Vox Humana, Warszawa 2010.
- Górski G., Kosowicz A., Marek A., *Uchodźcy w polskim społeczeństwie*, Vox Humana 2010.
- Grzybowski P., *Edukacja międzykulturowa — przewodnik*, Impuls, Kraków 2008.
- Halik T., Kosowicz A., Marek A., *Imigranci w polskim społeczeństwie*, Vox Humana, Warszawa 2009.
- *Imigranci w mojej klasie*, Vox Humana, Warszawa 2010.
- Nikitorowicz J., *Edukacja międzykulturowa; kreowanie tożsamości dziecka*, GWP, Gdańsk 2007.
- Pawlic-Rafałowska E. (red.), *Inny w polskiej szkole. Przewodnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Biuro Edukacji Miasta st. Warszawy i Fundacja Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2010.

❑ Słowa kluczowe:

- komunikacja
- różnice kulturowe
- potrzeby ucznia cudzoziemskiego

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1

Polska ciągle myśli, czy nas nie odesłać do Czeczenii.

Zaginął mi mąż, nie mam od niego wieści.

Dziecko zaczęło chodzić do polskiej szkoły.

Źle się czuję, serce mnie boli, a lekarz mi daje ciągle tylko aspirynę.

Jestem w ciąży, a mąż nie ma pracy.

Dostaliśmy negatywną decyzję w sprawie statusu, musimy zdecydować, co dalej.

Nie mamy uchodźców, za miesiąc musimy wyprowadzić się z ośrodka dla uchodźców. Ale gdzie?

Dziecko płacze po przyjściu ze szkoły, że nikt go nie lubi.

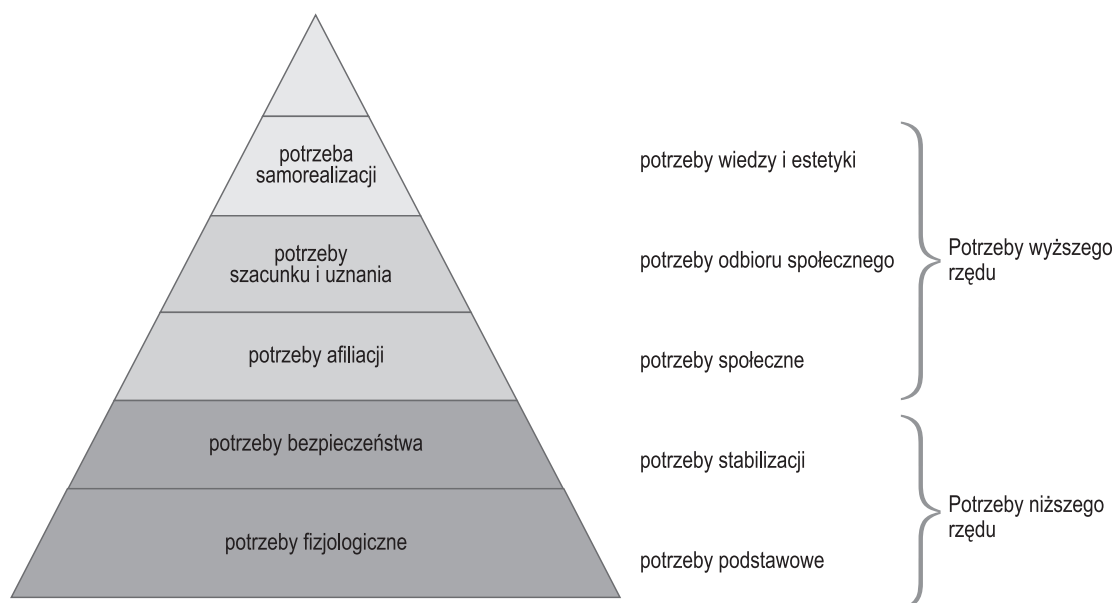
W Czeczenii moja matka jest umierająca. Nie wiem, czy nie zrezygnować z pobytu w Polsce i nie wrócić do niej.

Mój brat odnalazł się w rosyjskim więzieniu. Jest ledwo żywy, potrzebujemy 5000 USD, żeby go wykupić.

Mąż znalazł pracę, ale już trzy miesiące nie wypłacają mu pensji.

U mojej siostry zdiagnozowano gruźlicę.

MATERIAŁ 2

MATERIAŁ 3

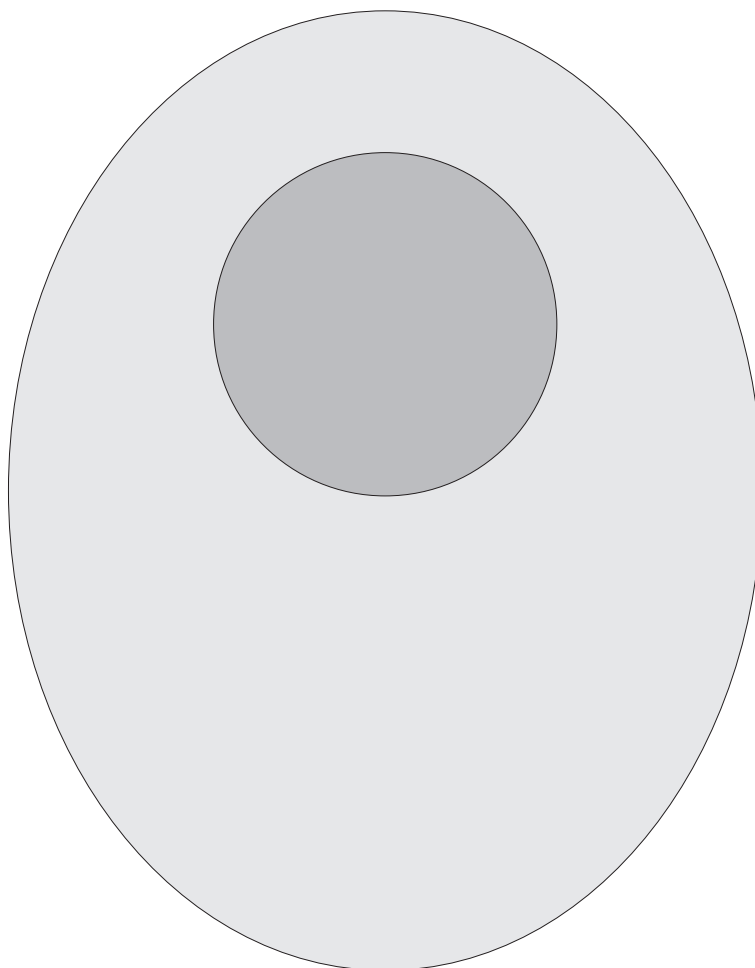
Co rodzic musi wiedzieć?

Co nauczyciel musi wiedzieć?

Dlaczego komunikacja się nie udaje?

Co zrobić, żeby poprawić komunikację?

MATERIAŁ 4

DIAGNOZOWANIE UCZNIÓW CUDZOZIEMCÓW

❑ **Czas** : 90 minut

❑ **Grupa**: 16–20 osób

❑ **Cel ogólny**

- Uświadomienie uczestnikom warsztatów wagi diagnozy w planowaniu pracy z uczniem cudzoziemcem.

❑ **Zakres tematyczny (treści):**

- Rola diagnozy w edukacji uczniów cudzoziemców.
- Obszary podlegające diagnozie.
- Sposoby diagnozowania — warunki, zasady, narzędzia.
- Propozycje narzędzi do diagnozy umiejętności językowych i wiedzy ucznia cudzoziemca.

❑ **Metody pracy**: wykład z prezentacją multimedialną, dyskusja, burza mózgów.

❑ **Formy pracy**: praca w parach, praca w grupach.

❑ **Materiały**: prezentacja w programie PowerPoint, flipchart, duże arkusze papieru, markery, karty z zadaniami dla grup

❑ **Przebieg warsztatów:**

- Zapoznanie studentek i studentów z celami warsztatów. Wprowadzenie w problematykę.
- Zwrócenie uwagi studentów na fakt systematycznie wzrastającej liczby cudzoziemców w naszym kraju. Zjawisko to nabrało dynamiki po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. Oznacza to także zwiększenie grupy uczniów cudzoziemców w szkołach. Są wśród nich dzieci uchodźców, imigrantów (o różnym statusie — m.in. pracownicy sezonowi, osoby korzystające z pobytu tolerowanego, osoby korzystające z ochrony czasowej, imigranci nielegalni), pracowników migrujących z krajów Unii Europejskiej, mniejszości narodowych, małżeństw mieszanych. Dzieci cudzoziemców podlegające obowiązkowi szkolnemu uczęszczają do szkół publicznych (podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych) i korzystają z bezpłatnej nauki oraz opieki, podobnie jak uczniowie polscy. Pojawienie się uczniów z różnych kręgów kulturowych i systemów edukacyjnych stanowi dla polskiej szkoły duże wyzwanie.
- Zalety i problemy wynikające z obecności uczniów cudzoziemców w polskich szkołach — praca w grupach. **(Załącznik: Materiał 1)** Prezentacja wyników prac grup. Podsumowanie — zwrócenie uwagi na barierę językową i kulturową.
- Działania umożliwiające uczniom cudzoziemskim funkcjonowanie w polskiej szkole — prezentacja i omówienie.
- Diagnoza jako podstawa planowania wsparcia edukacyjnego ucznia cudzoziemca dostosowana do jego aktualnych możliwości (intelektualnych i intelektualnych) — omówienie. Co podlega diagnozie? — praca w grupach. **(Załącznik: Materiał 2)** Prezentacja prac grup. Podsumowanie.

- Sposoby diagnozowania — omówienie. Jakie informacje uzyskujemy, wykorzystując do diagnozowania *arkusze wstępnej diagnozy umiejętności ucznia cudzoziemskiego?* — analiza wybranych narzędzi — praca w parach. (Załącznik: Materiał 3) Dyskusja. Podsumowanie — sformułowanie wniosków.
- Podsumowanie zajęć – podkreślenie roli diagnozy w planowaniu wsparcia edukacyjnego dla ucznia cudzoziemca.

❑ **Efekty przeprowadzonego szkolenia:**

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- umie określić rolę diagnozy w edukacji cudzoziemców;
- potrafi wskazać sposoby i zakres diagnozy przeprowadzanej w szkole;
- wyjaśnia zasady stosowania jakościowej i ilościowej analizy wyników diagnozy;
- zna narzędzia, które można stosować w szkole do diagnozowania uczniów cudzoziemców.

❑ **Literatura:**

Dokumenty

- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. [ze zmianami wynikającymi z Ustawy z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie Ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 56, poz. 458)] (Rozdział 9, Art. 94a.)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 kwietnia 2010 r. w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek oraz organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia (Dz. U. nr 57, poz. 361)

Monografie

- Grzymała-Moszczyńska H., *Uchodźcy. Podręcznik dla osób pracujących z uchodźcami Nomos*, Kraków 2000.
- *Inny w polskiej szkole. Podręcznik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, opracowanie zbiorowe, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy.
- *Ku wielokulturowej szkole w Polsce. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II i III etapu kształcenia*, opracowanie zbiorowe, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy.

❑ **Słowa kluczowe:**

- diagnozowanie
- diagnoza ilościowa
- diagnoza całościowa
- potrzeby edukacyjne

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1

Grupa I

Pracujecie Państwo w szkole podstawowej. Wśród uczniów obok Polaków są także Wietnamczycy i uchodźcy z Czeczenii. Zastanówcie się, jakie korzyści może mieć szkoła (uczniowie, nauczyciele, dyrekcja) z tej „różnorodności”?

Grupa II

Pracujecie Państwo w gimnazjum. Wśród uczniów obok Polaków są także Wietnamczycy i uchodźcy z Czeczenii. Zastanówcie się, jakie korzyści może mieć szkoła (uczniowie, nauczyciele, dyrekcja) z tej „różnorodności”?

Grupa III

Pracujecie Państwo w szkole podstawowej. Wśród uczniów obok Polaków są także Wietnamczycy i uchodźcy z Czeczenii. Zastanówcie się, jakie problemy mogą pojawić się w szkole w związku z obecnością uczniów cudzoziemskich.

Grupa IV

Pracujecie Państwo w gimnazjum. Wśród uczniów obok Polaków są także Wietnamczycy i uchodźcy z Czeczenii. Zastanówcie się, jakie problemy mogą pojawić się w szkole w związku z obecnością uczniów cudzoziemskich.

MATERIAŁ 2

Grupa I i II

Pracujecie Państwo jako pedagodzy w szkole podstawowej. Do szkoły ma przyjść uczeń z Czeczenii. Wiadomo już, że ma 11 lat i nie zna języka polskiego. Jakich informacji potrzebujecie, aby zapewnić dziecku odpowiednie wsparcie edukacyjne.

W jaki sposób zdobędziecie te informacje? Zaproponujcie konkretne działania.

Grupa III i IV

Pracujecie Państwo jako pedagodzy w gimnazjum. Do szkoły ma przyjść uczeń z Czeczenii. Wiadomo, że ma 13 lat i nie zna języka polskiego. Jakich informacji potrzebujecie, aby zapewnić dziecku odpowiednie wsparcie edukacyjne. W jaki sposób zdobędziecie te informacje? Zaproponujcie konkretne działania.

MATERIAŁ 3

(praca w parach)

Przeanalizujcie Państwo *arkusze wstępnej diagnozy umiejętności ucznia cudzoziemskiego* (arkusze w „Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi” oraz „Ku wielokulturowej szkole w Polsce. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II i III etapu kształcenia”).

- Kto może przeprowadzać tę diagnozę?
- Jakie kompetencje powinna posiadać osoba przeprowadzająca tę diagnozę?
- Jakich informacji o uczniu dostarcza ta diagnoza?

Małgorzata Zasuńska

METODY I NARZĘDZIA DO PRACY EDUKACYJNEJ I INTEGRACYJNEJ W KLASIE/GRUPIE ZRÓŻNICOWANEJ KULTUROWO

☐ **Czas:** 180 minut

☐ **Grupa:** 16–20 osób

☐ **Cel warsztatu:**

- Zapoznanie studentów z trudnościami edukacyjnymi i integracyjnymi wynikającymi z różnic kulturowych.
- Kształtowanie umiejętności przeprowadzania wywiadu z uczniem i rodziną.
- Rozwijanie umiejętności przekazywania informacji rodzinie i uczniowi.
- Zapoznanie z metodami i narzędziami, które mogą być wykorzystane do pracy edukacyjnej i integracyjnej w klasie/ grupie zróżnicowanej kulturowo.
- Wyposażenie w informacje o możliwościach uzyskania profesjonalnego wsparcia dla pedagoga pracującego z grupami wielokulturowymi.

☐ **Zakres tematyczny modułu:**

- Etapy procesu integrowania się nowego ucznia w szkole.
- Sposoby działania i narzędzi, jakie mogą być wykorzystane w chwili pojawienia się ucznia cudzoziemskiego w szkole.
- Wywiad z rodzicami i przekazywanie przez pedagogów informacji ważnych dla ucznia i jego rodziny.
- Rola pedagoga wspierającego wychowawcę przed przybyciem, w trakcie przybycia i po przybyciu ucznia cudzoziemskiego.
- Narzędzia wspomagające nauczycieli w pracy edukacyjnej i integracyjnej w klasie zróżnicowanej kulturowo: *Formularze informacyjne*, *Formularz dyrektora szkoły/wychowawcy*, *Wstępna diagnoza umiejętności*, *Monitoring postępów edukacyjnych*, *Welcome Pack*, *Instrukcje dla wychowawcy*.

☐ **Metody pracy:** mini-wykład, dyskusja, prezentacja

☐ **Formy pracy:** indywidualna, grupowa

☐ **Materiały:** flipchart, flamastry, karty pracy. Ponadto w szkoleniu wykorzystano materiały opublikowane w następujących publikacjach „*Inny w polskiej szkole. Podręcznik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*” oraz „*Ku wielokulturowej szkole w Polsce. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II i III etapu kształcenia*”, wydanymi przez Biuro Edukacji m.st. Warszawy:

- Formularze Informacyjne, „Inny...”, str. 139–146
- Formularz dyrektora szkoły/ wychowawcy, „Ku wielokulturowej szkole...”, str. 137–138
- Wstępna diagnoza umiejętności, „Ku wielokulturowej szkole...”, str. 143–150
- Formularz umiejętności językowych, „Inny...”, str. 139–142

- Monitoring postępów edukacyjnych, części A i B, „Inny...”, str. 148–149
- Instrukcje dla wychowawcy, „Ku wielokulturowej szkole...”, str. 139–140.

□ Przebieg warsztatów:

- Przedstawienie celów i treści warsztatów.
- Pojawienie się ucznia cudzoziemskiego w szkole. **(Załącznik: Materiał 1A i 1B)**
 Studenci pracują w małych grupach, zastanawiają się nad tym, co dzieje się w chwili pojawienia się ucznia cudzoziemskiego w szkole. Próbują spojrzeć na ten fakt z perspektywy pedagoga szkolnego i rodziców ucznia oraz porównać te dwa punkty widzenia problemu. Każda grupa prezentuje wyniki pracy nad zadaniami 1 i 2. Ćwiczenie kończy się wspólną dyskusją i podsumowaniem.
- Wywiad **(Załącznik: Materiał 2)**
 W parach, a następnie w małych grupach studenci opracowują schemat pierwszego wywiadu z rodziną ucznia cudzoziemskiego. Wszystkie grupy prezentują swoje wywiady. Jeden z uczestników zapisuje podawane pytania i powstaje w ten sposób wspólny projekt wywiadu z rodziną.
- Działania pedagoga w klasie/szkole przed przybyciem/w trakcie przybycia/po przybyciu ucznia cudzoziemskiego. Studenci pracują w grupach i tworzą listę działań, jakie pedagog powinien podjąć w sytuacjach opisanych w kartach ćwiczeń **(Załącznik: Materiał 3A i 3B)**, a następnie porównują z propozycjami działań zawartymi w *Instrukcjach dla wychowawcy*. Wnioski z pracy w małych grupach prezentowane są w dużej grupie.
- Planowanie strategii/działań pedagogicznych w oparciu o informacje uzyskane z wywiadu, badań narzędziami wstępnej diagnozy i monitoringu postępów. **(Załącznik: Materiał 4)**
 Studenci pracują w grupach i analizują następujące narzędzia: *Formularze informacyjne, Formularz dyrektora szkoły/wychowawcy, Wstępna diagnoza umiejętności, Formularz umiejętności językowych, Monitoring postępów edukacyjnych, Instrukcje dla wychowawcy*. Zastanawiają się nad tym, jakie dokładnie informacje mogą uzyskać za pomocą przedstawionych narzędzi. Próbują stworzyć kategorie, które posłużą do sporządzenia schematu opinii o uczniu. Najważniejsze wnioski z analizy narzędzi oraz schematy opinii prezentowane są przez wszystkie grupy. Jeśli czas pozwala można zaproponować dużej grupie uzgodnienie wspólnego schematu opinii pedagogicznej o uczniu.
- Analiza przypadków związanych ze wspieraniem uczniów w klasach/grupach zróżnicowanych kulturowo w sytuacjach trudnych. Studenci pracują w parach i analizują przypadki opisane w kartach ćwiczeń **(Załącznik: Materiał 5A, 5B i 5C)**. Potem poszczególne przypadki wraz z propozycjami działań wspierających są prezentowane w dużej grupie.

□ Efekty przeprowadzonego szkolenia:

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- posiada wiedzę na temat nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z rodzinami uczniów cudzoziemskich i przekazywania informacji;
- posiada wiedzę o trudnościach edukacyjnych i integracyjnych uczniów w klasach zróżnicowanych kulturowo;
- posiada wiedzę na temat metod i narzędzi oraz sposobu ich wykorzystania w pracy pedagoga wspierającego klasy zróżnicowane kulturowo.

□ Literatura:

- *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, CODN, 2003
- Farid M., McMahan D., *Accommodating and Educating Somali Students in Minnesota Schools*, Saint Paul, 2004

- *Inny w polskiej szkole. Podręcznik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, opracowanie zbiorowe, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy.
- *Ku wielokulturowej szkole w Polsce. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II i III etapu kształcenia*, opracowanie zbiorowe, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy.
- Lipieńskiej E., Seretny A. (red.), *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, Kraków 2006.
- *Moving Forward — Gypsy Traveller Education*. Guidance, Welsh Assembly Government, 2008
- Niepublikowane w Polsce materiały użyte przez Ethnic Minority Achievement Service w Cardiff
- Rędziński K. (red.), *Edukacja w społeczeństwie wielokulturowym*, Częstochowa 2004.

□ Słowa kluczowe:

- umiejętności językowe
- monitoring przyrostu wiedzy i umiejętności szkolnych ucznia

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1A

Jesteś pedagogiem szkolnym w gimnazjum. Dyrektor poprosił cię o pomoc, gdyż do szkoły ma przyjść uczeń cudzoziemski. Chłopak ma 14 lat i jest uchodźcą z Czeczenii. W szkole do tej pory nie było takich uczniów i dlatego nikt nie ma doświadczenia w zajmowaniu się nimi. Wiadomo, że za kilka dni wraz z chłopakiem do szkoły przyjdą na spotkanie do dyrektora jego rodzice. Jesteś poproszona/y o udział w tym spotkaniu i poprowadzenie dużej jego części.

Zastanów się nad następującymi problemami i wypisz/przedstaw wszystko, co wydaje ci się ważne:

1. Jak przygotujesz się do spotkania z rodzicami?
2. Czego chcesz się o chłopcu dowiedzieć?
3. Jakie działania możesz podjąć w szkole?
4. Z kim i o czym będziesz rozmawiać?
5. Jakie informacje przekażesz uczniowi i jego rodzicom?
6. Jakie emocje mogą pojawić się w klasie, do której chłopiec będzie chodził?
7. Jakie emocje/problemy mogą sygnalizować nauczyciele?

MATERIAŁ 1B

Jesteście rodzicami 14-latka, Czeczenami, którzy właśnie otrzymali status uchodźcy w Polsce. Mieszkacie w ośrodku dla uchodźców. Wasz syn ma zacząć chodzić do szkoły w Warszawie. W tej sprawie macie się spotkać z dyrektorem szkoły. Nie rozumiecie sensu posyłania dziecka do szkoły w Polsce, bo nie zamierzacie zostać w Polsce na dłużej. Macie rodzinę w Niemczech i tam chcecie się dostać. Nie możecie jednak otwarcie się do tego przyznać w szkole. Sami zbyt długo nie chodziliście do szkoły ze względu na wojnę w waszym kraju. Chłopiec do szkoły w ogóle nie chodził. W Czeczenii widział różne rzeczy, które zazwyczaj dzieją się w czasie wojny. Był świadkiem śmierci swojego starszego brata. Jesteście pełni obaw i niepokoju również z powodu wyznawanej przez was religii, jesteście muzułmanami, a w polskich szkołach podobno trzeba się uczyć religii katolickiej. Ktoś mieszkający w ośrodku dla uchodźców opowiedział wam historię chłopca, któremu w szkole bardzo dokuczano, nauczyciele też mu nie pomogli.

1. Jak wyobrażacie sobie spotkanie z dyrektorem szkoły?
2. Jakich pytań dyrektora oczekujecie?
3. Co chcecie powiedzieć o swoim synu i waszej rodzinnej sytuacji w szkole?
4. Jakie pytania sami chcecie zadać?
5. Jakie macie oczekiwania w stosunku do szkoły?
6. Czego się obawiacie?
7. Jakie emocje towarzyszą wam i waszemu synowi?

MATERIAŁ 2

Jesteś pedagogiem szkolnym i została/eś poproszona/y przez dyrektora o przeprowadzenie rozmowy z nowym uczniem i jego rodzicami. Rodzina jest narodowości czeczeńskiej. Są uchodźcami. Do tej pory nie miała/eś doświadczeń w pracy z takimi uczniami. Rozmowa z pedagogami z innych szkół też wiele nie pomogła, nie dali wskazówek jak to robić. Postanawiasz przygotować się do rozmowy i pisziesz schemat wywiadu, który pozwoli ci zebrać ważne informacje. Zastanawiasz się o co powinnaś/powinieneś zapytać.

1. Stwórz schemat wywiadu (10–15 pytań)
2. Określ, komu te pytania zadasz — uczniowi czy rodzicom?

MATERIAŁ 3A

Co może zrobić pedagog szkolny by wesprzeć wychowawcę klasy przed pojawieniem się ucznia cudzoziemskiego w klasie?

1. Jak przedstawicie klasie korzyści z dołączenia ucznia cudzoziemskiego do danej klasy?
2. Ustalcie listę ważnych tematów, działań i zadań do realizacji oraz określcie, w jaki sposób i przez kogo będą realizowane?
3. Kogo poprosicie o wsparcie?

MATERIAŁ 3B

Do jednej z klas w szkole ma dziś dołączyć uczeń z Libii. Wychowawca tej klasy poprosił cię o pomoc.

1. Jakie działania podejmiesz natychmiast, dziś?
2. Co należy mu pokazać, dlaczego te miejsca? Kto to zrobi?
3. Jakie działania podejmiesz w kolejnych dniach po jego przybyciu?

MATERIAŁ 3A i 3B: Instrukcje dla wychowawcy

Przed przybyciem ucznia cudzoziemskiego do klasy	Zaznacz zrealizowane
Poinformuj klasę o przybyciu ucznia cudzoziemskiego	
Zainicjuj dyskusję w klasie na temat łatwych potencjalnie łatwych i trudnych sytuacji dla cudzoziemca pojawiającego w nowym środowisku.	
Poproś uczniów, aby zastanowili się nad sposobem wsparcia nowego kolegi/nowej koleżanki (np. używanie prostego języka, pomoc w odrabianiu pracy domowej).	
Wskaż klasie korzyści związane z pojawieniem się ucznia cudzoziemskiego (np. kontakt z nowym człowiekiem, inną kulturą, innym językiem, itp.)	
Poproś rodziców o listę z podstawowymi zwrotami w ich języku (np. powitania, wyrażanie podstawowych potrzeb itd. wraz z zapisem fonetycznym).	
Naucz się wspólnie z klasą kilku słów i zwrotów w języku rodzimym nowego ucznia tak, aby można go było powitać w znany mu sposób.	
Przybycie nowego ucznia do klasy	
Upewnij się, że posiadasz podstawowe informacje na temat nowego ucznia (np. imię i nazwisko, data urodzenia, kontakt do rodziców/opiekunów, znajomość języków, itp.).	
Zorganizuj spotkanie z rodzicami/opiekunami nowego ucznia i pokaż im klasę i szkołę.	
Zaprowadź nowego ucznia do szatni i do klasy.	
Upewnij się, że nowo przybyły uczeń angażuje się we wszystkie zadania, pracuje w grupach zadaniowych i znajduje swoje miejsce w zespole klasowym oraz, że inni uczniowie są wrażliwi na jego potrzeby.	
Zachęć uczniów ambitnych i wrażliwych do bliskiej współpracy z nowym kolegą/nową koleżanką.	
Zaproponuj wybranemu uczniowi pełnienie funkcji „opiekuna-przewodnika”, wyjaśnij mu jego rolę. (pomoc w poruszaniu się po szkole i opanowaniu rytmu dnia, zapewnienie towarzystwa w czasie przerw i obiadu. Jeśli masz pisemne lub obrazkowe informacje o roli „opiekuna-przewodnika”, daj je.	
Przygotuj dla nowego ucznia zestaw obrazków i innych pomocy językowych ułatwiających wyrażanie własnych potrzeb, samopoczucia i emocji (np. głodu, pragnienia, smutku, choroby, konieczności skorzystania z toalety, itp.)	
Jeśli uczeń potrafi czytać i pisać w języku rodzimym, zapewnij mu dostęp do słownika dwujęzycznego i innych materiałów ułatwiających naukę nowego języka.	
Jeśli w społeczności szkolnej jest ktoś z kraju pochodzenia nowego ucznia, zaaranżuj ich spotkanie.	
Pozwalaj na komunikację w języku rodzimym ucznia.	
Obserwuj nowego ucznia. Pomagaj mu w trudnych sytuacjach związanych z funkcjonowaniem w nowej rzeczywistości, zwłaszcza w czasie przerw i obiadu. W razie potrzeby poproś innych nauczycieli o wsparcie.	
Chwal postępy językowe ucznia. Motywuj go do dalszej nauki.	
Systematycznie rozmawiaj z opiekunami na temat integracji w nowym środowisku.	

MATERIAŁ 4

FORMULARZ UMIEJĘTNOŚCI JĘZYKOWYCH

Część 1 Dane dziecka

Imię i nazwisko: _____

Inne nazwiska (jeśli używane): _____

Data urodzenia: _____ Adres: _____

Płeć: Kobieta/Mężczyzna

Data pierwszego przyjazdu do Polski (jeśli dotyczy): _____

Miejsce urodzenia: _____ Pochodzenie etniczne: _____

Nazwa poprzedniej szkoły (do której dziecko uczęszczało w Polsce): _____

Wyznanie: _____

Jeśli dziecko uczęszczało do szkół w innych krajach, prosimy o podanie ich:

Nazwa szkoły i kraj	Od	Do	Język w jakim prowadzono lekcje	Czy dziecko uczyło się języka polskiego jako drugiego?

Część 2 Umiejętności językowe dziecka

1. Jaki jest język rodzimy dziecka? _____

2. Jak dziecko **mówi** w tym języku?

wcale	niewiele	trochę	średnio	dobrze	biegle
0	1	2	3	4	5

3. Jak dziecko **czyta** w tym języku?

wcale	niewiele	trochę	średnio	dobrze	biegle
0	1	2	3	4	5

4. Jak dziecko **pisze** w języku ojczystym?

wcale	niewiele	trochę	średnio	dobrze	biegle
0	1	2	3	4	5

5. Czy dziecko mówi trochę w języku polskim? Tak / Nie

6. Czy dziecko rozumie trochę język polski? Tak / Nie

7. Jak ocenia Pani/Pan stopień znajomość języka polskiego przez dziecko?
(proszę użyć skali 0–5, która została użyta w pytaniach 2–4)

J. polski: mówi _____ czyta _____ pisze _____

8a. Czy dziecko mówi w jakimś innym języku? Tak / Nie

8b. Jeśli mówi, to w jakich językach? _____

8c. W jakim stopniu posługuje się tymi językami?

Język _____ mówi _____ czyta _____ pisze _____

Język _____ mówi _____ czyta _____ pisze _____

Część 3 Język jakim posługuje się rodzina

9. W jakim języku mówi się najczęściej w domu? _____

10. Czy wszyscy mówią w domu w tym języku? Tak / Nie

11. Czy ktoś mówi do dziecka w innym języku niż wymieniony w pytaniu 9 i 10? Tak / Nie

Kim są osoby, z które zamieszkują z dzieckiem i w jakim języku do niego się zwracają?

Imię i nazwisko	Wiek (jeśli mniej niż 18 lat)	pokrewieństwo	Język używany przez dziecko	Język używany przez członka rodziny

12. Jeśli dziecko rozumie/mówi w języku polskim, gdzie słyszy ten język i gdzie się nim posługuje?

Z kolegami	W szkole	W domu	W sklepie	W innych sytuacjach (jakich?)
Tak / Nie	Tak / Nie	Tak / Nie	Tak / Nie	Tak / Nie _____

Część 4 Wczesny rozwój dziecka

13. Czy dziecko zaczęło mówić w jakimś języku przed drugim rokiem życia? Tak / Nie

14. Czy dziecko zaczęło chodzić przed drugim rokiem życia? Tak / Nie

15. Czy dziecko było kiedyś pod opieką logopedy albo reedukatora? Tak / Nie

Część 5 Informacje zdrowotne

16. Czy dziecko miało kiedykolwiek badany wzrok? Tak / Nie

17. Kiedy odbyło się to badanie i jakie były wyniki? _____

18. Czy dziecko miało kiedykolwiek badany słuch? Tak / Nie

19. Kiedy odbyło się to badanie i jakie były wyniki? _____

20. Proszę podać dolegliwości, na jakie cierpi dziecko:

21. Czy dziecko kiedykolwiek spędziło dłuższy czas w szpitalu? Tak / Nie

Rok	Jak długo	Powód

Część 6 Pomoc dziecku w domu

Proszę podać, jakie osoby są w stanie pomóc dziecku w domu przy odrabianiu prac domowych.

Kim jest ta osoba dla dziecka	Jak może pomóc? W czym?

Czy dziecko jest członkiem klubów lub grup? Jakich? (np. harcerze, grupka w której uczy się języka ojczystego, grupy religijne w kościele/ meczecie/ synagodze, grupy sportowe, itp.)

Jak często dziecko uczestniczy w spotkaniach	Jaki język jest głównie używany w grupie/ klubie

Część 7 Inne czynniki, które mogą wpływać na postępy w nauce u dziecka

Proszę wymienić i opisać momenty, kiedy dziecko dłużej niż 1 miesiąc nie uczęszczało do szkoły podczas roku szkolnego.

Rok	Jak długo dziecko było nieobecne	Powody nieobecności	Czy dziecko było nauczone podczas tej nieobecności

Czy jakieś inne czynniki mogły lub będą mogły wpływać na postępy w nauce u dziecka. Jakież?

Data: _____

Osoby przeprowadzające wywiad: _____, _____

Imię i nazwisko opiekuna dziecka: _____ pokrewieństwo: _____

Podpis rodzica/opiekuna: _____

Podpis osób przeprowadzających wywiad: _____

MONITORING POSTĘPÓW EDUKACYJNYCH UCZNIA BEZ BIEGŁEJ ZNAJOMOŚCI JĘZYKA POLSKIEGO

CZĘŚĆ A: Wprowadzenie ucznia do szkoły. Etap I — Ewaluacja po dwóch tygodniach pobytu w szkole”

Imię i nazwisko: _____

Klasa: _____ K/M

L1 — język rodzimy: _____

Data: _____

Wskaźniki postępu:

- uczeń jest zrelaksowany i zadowolony
- przystosował się do rutyny klasowej
- zapoznał się ze stołówką szkolną, porą posiłków, regułami obowiązującymi na lekcjach WF
- kontaktuje się z kolegami w klasie
- przerwy międzylekcyjne spędza w towarzystwie kolegów z klasy, bawi się z nimi
- zaczyna komunikować się werbalnie/niewerbalnie z nauczycielem
- wykazuje zainteresowanie i motywację do nauki

Adaptacja do rutyny klasowej

Relacje z rówieśnikami

Komentarz nauczyciela

Komentarz ucznia

Komentarze rodziców/opiekunów

Proponowane działania

CZĘŚĆ B: Wprowadzenie ucznia do szkoły. Etap II — kolejna ewaluacja.

Wskaźniki postępu:

- uczeń jest zrelaksowany i zadowolony
- respektuje zasady klasowe, regulamin zachowania się
- kontaktuje się z rówieśnikami i uczestniczy w zabawach z nimi
- uczestniczy w pracy małych i dużych grup
- potrafi współpracować w grupie
- widać wyraźnie, że robi postępy w przyswajaniu języka polskiego (jeśli uczy się języka na zajęciach z języka polskiego jako drugiego/obcego)

Zachowanie oraz relacje z rówieśnikami i nauczycielami

Osiągnięcia i postępy w nauce

Akwizycja językowa — przyswajanie języka polskiego jako drugiego

Komentarz nauczyciela

Komentarz ucznia/ rodziców/ opiekunów

Proponowane działania

MATERIAŁ 5A

Jako pedagog szkolny monitorujesz postępy ucznia czeczeńskiego, który od 6 miesięcy uczęszcza do drugiej klasy gimnazjum. Ostatnio zauważyłaś/eś, że w dzienniku pojawiły się przy jego nazwisku dwie oceny niedostateczne, jedna z pracy klasowej, druga ze znajomości lektury. Zaniepokoiło cię to. Rozmawiałaś/eś z uczniem. On wie, że oceny są sprawiedliwe, bo nie zasługiwał na lepsze. Nauczyciel też uważa, że uczeń się nie przyłożył, gdyż zadania były naprawdę proste i dostosowane do możliwości ucznia. Praca klasowa polegała na napisaniu krótkiego tekstu, recenzji swojej ulubionej książki. Nauczyciel mówi, że wymagania co do znajomości lektury również zostały dostosowane do indywidualnych możliwości ucznia. Zamiast całej książki J. Conrada „Opowiadania wybrane”, uczeń ten miał tylko przeczytać jedno opowiadanie przez siebie wybrane, a potem powiedzieć w klasie kilka zdań o nim. Uczeń nie wykonał tego zadania. Zbliży się koniec roku szkolnego, uczniowi grozi poprawka, albo nawet powtarzanie roku. Ma dużo ocen niedostatecznych z biologii, historii, fizyki i chemii.

Co robisz?

MATERIAŁ 5B

Pracujesz w szkole podstawowej. Jesteś pedagogiem. Wychowawczyni klasy II, pani Kowalska, poprosiła cię o pomoc. Pani K. uczy klasę ośmiolatków. W klasie są dwie dziewczynki i dwóch chłopców z Somalii. Od początku roku szkolnego obydwie dziewczynki przychodziły do szkoły ubrane w jeansy i T-shirty, tak jak pozostałe dzieci. Wszyscy uczniowie z Somalii nie różnili się strojem od innych. Ostatnio jednak jedna z dziewczynek, Amal, przyszła do szkoły ubrana w tradycyjny hadżib. Wszyscy w szkole, uczniowie i nauczyciele bardzo zainteresowali się tą zmianą. Emocje sięgnęły szczytu, gdy doszło do bójki. Doszło do niej po tym jak jeden z polskich uczniów powiedział Amal, że zakryła głowę, by ukryć to, że jest brzydka. Wtedy jeden z Somalijskich chłopców uderzył go i zaczęła się bójka, w której uczestniczyło w sumie czterech chłopców.

Co robisz?

MATERIAŁ 5C

Pracujesz jako pedagog w gimnazjum. Ostatnio dyrektor poprosił cię o pomoc w rozwiązaniu konfliktu pomiędzy nauczycielem języka angielskiego, panem Kwiatkowskim, a uczniem, uchodźcą z Czeczenii, który jest w polskiej szkole od kilku miesięcy.

Nauczyciel pracuje w szkole od kilku lat i nie miał nigdy większych kłopotów z klasami, w których byli uczniowie cudzoziemscy między innymi z Ukrainy i Wietnamu. Pan K. zazwyczaj wykorzystuje na lekcjach różne metody pracy. Wie, że nawet uczniowie słabi z angielskiego lubią muzykę i chętnie uczą się języka słuchając piosenek, śpiewając je. Nauczyciel stara się wykorzystywać w klasie muzykę, jakiej słuchają nastolatki. Zauważył jednak, że uczeń czeczeński nie włącza się w ogóle aktywnie w takie zajęcia. Pan K. zwrócił mu uwagę i poprosił, by zaczął pracować. Uczeń początkowo nic nie odpowiadał, w dalszym ciągu nie włączał się do pracy. Pan K. ponawiał swoje prośby. Nadaremnie. Kiedyś na lekcji za wykonanie zadań, do których wykorzystana była piosenka, nauczyciel stawiał oceny. Uczeń czeczeński dostał „1”. Nauczyciel podobno zirytował się i po raz kolejny próbował przekonać chłopaka, że powinien wziąć się do pracy. Zdenerwowany uczeń powiedział podniesionym tonem „nie będę” i wyszedł z klasy.

Pan K. przekazał sprawę wychowawcy, który też nie pochwała zachowania ucznia, ale sam nie potrafi go przekonać do swoich racji. Uczeń nie wszystko rozumie i potrafi powiedzieć.

Co robisz?

WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI I ŚRODOWISKIEM POZASZKOLNYM

☐ **Czas : 90 minut**

☐ **Grupa: 16–20 osób**

☐ **Cele modułu:**

- Uświadomienie uczestnikom wpływu dobrej komunikacji z rodzicami uczniów cudzoziemców na edukację dzieci.
- Przedstawienie działań wspierających szkołę w pracy z uczniami cudzoziemskimi i ich rodzicami.

☐ **Zakres tematyczny (treści):**

- Przygotować się na przyjęcie do szkoły ucznia cudzoziemskiego.
- Komunikacja z rodzicami uczniów cudzoziemców.
- Zadania wychowawcy/ pedagoga w międzykulturowej klasie.
- Rola instytucji oświatowych i organizacji pozarządowych w edukacji cudzoziemców.

☐ **Metody pracy** : wykład z prezentacją multimedialną, dyskusja, burza mózgów.

☐ **Formy pracy**: praca w parach, praca w grupach.

☐ **Materiały**: prezentacja w programie PowerPoint, flipchart, duże arkusze papieru, markery, karty z zadaniami dla grup.

☐ **Przebieg warsztatów:**

- Zapoznanie osób uczestniczących z celami i zakresem tematycznym warsztatów. Przybliżenie studentom problematyki warsztatów. Zwrócenie uwagi na fakt, iż często uczniowie cudzoziemcy pochodzą z różnych kultur i mają różne (czasami traumatyczne) doświadczenia. Są dzieci pochodzące z rodzin, które wspierają ich edukację (np. w rodzinach wietnamskich), jak i takie, które tego wsparcia nie otrzymują (np. w rozdzielonych, tragicznie doświadczonych rodzinach uchodźców). Każde dziecko należy więc traktować indywidualnie. Niezbędne jest poznanie sytuacji ucznia. Tylko wtedy możemy mówić o stworzeniu podstaw do prawidłowej komunikacji.
- Jak stworzyć warunki do dobrej komunikacji? — praca w grupach. **(Załącznik: Materiał 1)** Prezentacja wyników pracy grup, dyskusja, podsumowanie, wspólne formułowanie wniosków.
- Jakie działania powinien podjąć wychowawca/pedagog, by współpraca z rodzicami ucznia cudzoziemskiego była dobra? — propozycje zadań/ działań (w odniesieniu do rodziny Szamila) — praca w parach. Prezentacja propozycji przez uczestniczki/uczestników, dyskusja.
- Co rodzice ucznia cudzoziemskiego powinni wiedzieć, by dziecko dobrze funkcjonowało w szkole? — omówienie zadań wychowawcy/pedagoga.

- Czy szkoła potrzebuje pomocy w edukacji cudzoziemców? — praca w grupach. (**Załącznik: Materiał 2**) Prezentacja pracy grup. Dyskusja.
- Podsumowanie zajęć — uwzględnienie m.in. *Nadrzędnym celem działań wszystkich osób i instytucji powinno być wspieranie dziecka.*

❑ **Efekty przeprowadzonego szkolenia:**

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- dostrzeże różnice w zachowaniu ludzi wynikające z odmienności kulturowej oraz doświadczeń;
- wie, jakie informacje powinny być przekazane rodzicom ucznia cudzoziemskiego, aby dziecko dobrze funkcjonowało w szkole;
- zna zadania wychowawcy/pedagoga w międzykulturowej klasie;
- potrafi wskazać instytucje i organizacje wspierające szkoły w edukacji cudzoziemców.

❑ **Literatura:**

- Chromiec E., *Dziecko wobec obcości kulturowej*, Gdańsk 2004.
- Czerniejewska I., *Edukacja wielokulturowa w Polsce w perspektywie antropologii*, [praca doktorska], Poznań 2008.
- Grzymała-Moszczyńska H., *Uchodźcy, Podręcznik dla osób pracujących z uchodźcami Nomos*, Kraków 2000.
- Halik T., Nowicka E., Połec W., *Dziecko wietnamskie w polskiej szkole, Zmiana kulturowa i strategię przekazu kultury rodzimej w zbiorowości Wietnamczyków w Polsce*, Warszawa 2006.
- *Inny w polskiej szkole. Podręcznik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi* (opracowanie zbiorowe), Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy.
- *Ku wielokulturowej szkole w Polsce. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II i III etapu kształcenia* (opracowanie zbiorowe), Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy.
- Rędziński K. (red.), *Edukacja w społeczeństwie wielokulturowym*, Częstochowa 2004.

❑ **Słowa kluczowe:**

- komunikacja międzykulturowa
- enkulturowanie
- adaptacja

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1

Grupa I

Szamil ma 11 lat. Urodził się w Groznm. Jego dwaj starsi bracia i ojciec zostali zamordowani. Chłpiec widział, jak torturowano jego najbliższych. Do szkoły uczęszczał nieregularnie (3 lata). Mieszka z matką i młodszą siostrą w ośrodku dla uchodźców. Jest muzułmaninem. W Polsce przebywa od miesiąca. Poznał kilka słów w języku polskim. W ośrodku wszyscy mówią po czeczeńsku (rozumieją język rosyjski, ale niechętnie się do tego przyznają). Od poniedziałku Szamil idzie do polskiej szkoły.

Przeanalizujcie sytuację Szamila. Zastanówcie się nad tym: Co czuje?, Czego może się obawiać?, Czego potrzebuje w nowej szkole?, Jakiego wsparcia potrzebuje ze strony szkoły?

Grupa II

Satsita jest Czeczenką. Ma 40 lat. Jej mąż oraz dwaj najstarsi synowie zostali zamordowani. Widziała, jak ich torturowano. W Polsce przebywa od miesiąca. Uciekła z Groznego z młodszym synem — Szamilem (11 lat) i małą córeczką — Mariną (5 lat). Mieszka w ośrodku dla uchodźców. Jest muzułmanką. Nie zna języka polskiego. W ośrodku wszyscy mówią po czeczeńsku (rozumieją język rosyjski, ale niechętnie się do tego przyznają). Od poniedziałku jej syn — Szamil idzie do polskiej szkoły.

Przeanalizujcie sytuację Satsity. Zastanówcie się nad tym: Co czuje?, Czego się obawiać?, Czego potrzebuje w nowej szkole?, Jakiego wsparcia potrzebuje ze strony szkoły?

Grupa III

Pracujecie w szkole. Do szkoły przychodzi nowy uczeń. Jest to pierwszy cudzoziemiec w waszej szkole. Na podstawie informacji z ośrodka dla uchodźców wiecie, że ma 11 lat i pochodzi z Czeczenii.

Przeanalizujcie sytuację: Co czujecie?, Czego się obawiacie?, Czego potrzebujecie w tej sytuacji?, Jak przyjmiecie nowego ucznia i jego rodzinę? — zaproponujcie konkretne działania.

MATERIAŁ 2

Grupa I i II

Określcie obszary, w których szkoła (nauczyciele, pedagodzy, dyrekcja) potrzebują wsparcia (instytucji oświatowych, organizacji pozarządowych) w pracy z uczniem cudzoziemskim i jego rodziną.

Grupa III i IV

Do jakich instytucji (lub osób) może zwrócić się szkoła (nauczyciele, pedagodzy, dyrekcja) z prośbą o wsparcie, w przypadku napotkania trudności w pracy z uczniem cudzoziemskim i jego rodziną.

INTEGRACJA UCZNIÓW CUDZOZIEMSKICH W SZKOLE – DOBRE PRAKTYKI W POLSCE I ZA GRANICĄ

❑ **Czas:** 90 minut

❑ **Grupa:** 16–20 osób

❑ **Cele modułu:**

- Uświadomienie, czym jest proces integracji uczniów cudzoziemskich w szkole oraz jego wielowymiarowości i złożoności.
- Uświadomienie roli i istoty kontekstów w odniesieniu do przygotowania i realizacji dobrych praktyk w integracji uczniów polskich i cudzoziemskich w szkole.
- Uświadomienie istoty dobrych praktyk w integracji uczniów polskich i cudzoziemskich w szkole.

❑ **Zakres tematyczny modułu:**

- Integrowanie uczniów polskich i uczniów cudzoziemskich w procesie edukacji formalnej.
- Przykłady wybranych dobrych praktyk integracyjnych w polskich szkołach i w środowiskach współpracujących ze szkołami.
- Przykłady wybranych dobrych praktyk integracyjnych w krajach UE.
- Rola instytucji oświatowych i organizacji pozarządowych w integracji uczniów polskich i uczniów cudzoziemskich.

❑ **Metody pracy:** mini-wykład wprowadzający, warsztat, burza mózgów, dyskusja

❑ **Formy pracy:** praca w parach, praca w grupach.

❑ **Materiały:** flipczart, duże arkusze papieru, markery, materiał ksero — karty z zadaniami dla grup.

❑ **Przebieg warsztatów:**

- Zapoznanie uczestników z celami i zakresem tematycznym warsztatów.
Przybliżenie uczestnikom problematyki warsztatów. Zwrócenie uwagi na proces integracji oraz na fakt, iż często dobre praktyki przygotowywane są i realizowane bez uwzględnienia istotnych kontekstów (geograficzny, demograficzny, kulturowy, społeczny) i diagnozy środowiska lokalnego. Ukazanie, jakie zagrożenia niesie ze sobą realizacja tego typu działań. Wskazanie, w jaki sposób projektować dobre praktyki integracyjne i skąd czerpać wzorce.
- Prezentacja przykładów projektów dobrych praktyk integracji uczniów cudzoziemskich w szkole — dobre praktyki z Polski i z zagranicy.
- Ćwiczenie dot. przygotowania praktyk integracyjnych nakierowanych na zróżnicowanie kulturowe, wyznaniowe i społeczne w klasie szkolnej (**Załącznik: Materiały 1**) Prezentacja wyników pracy grup, dyskusja, podsumowanie, wspólne formułowanie wniosków.

- Jakie działania powinna podjąć szkoła, by współpraca integracyjna w wielokulturowej klasie szkolnej była dobra? Propozycje zadań/ działań (w odniesieniu do poszczególnych grup kulturowych i zdiagnozowanych w wielokulturowej klasie szkolnej problemów) — praca w 4–5 osobowych grupach (w zależności od liczebności grupy). Prezentacja propozycji przez przedstawicieli poszczególnych grup na forum, dyskusja.
- Co powinni wiedzieć pracownicy szkoły, jakimi umiejętnościami i narzędziami dysponować, by realizować dobre praktyki integracyjne uczniów polskich i cudzoziemskich w klasie szkolnej? Omówienie zadań nauczyciela, wychowawcy, pedagoga, asystenta kulturowego.
- Czy polskie szkoły potrzebują pomocy w realizacji dobrych praktyk integracyjnych? — Dyskusja podsumowująca.
- Podsumowanie zajęć wraz z podaniem proponowanej literatury źródłowej.

❑ Efekty przeprowadzonego szkolenia:

Po przeprowadzonych zajęciach uczestnik/czka warsztatów:

- wie, czym jest proces integracji uczniów cudzoziemskich w szkole oraz zdaje sobie sprawę z jego wielowymiarowości i złożoności;
- zna i wie, na czym polegają dobre praktyki w integracji uczniów polskich i cudzoziemskich w szkole;
- wie, jaką rolę odgrywają konteksty w przygotowaniu i realizacji dobrych praktyk w integracji uczniów polskich i cudzoziemskich w szkole;
- potrafi wskazać przykłady dobrych praktyk integracyjnych realizowanych przez instytucje i organizacje wspierające szkoły w Polsce;
- potrafi wskazać przykłady dobrych praktyk integracyjnych realizowanych przez instytucje i organizacje wspierające szkoły za granicą.

❑ Literatura:

- Bieniecki M., Pawlak M., *Laboratoria integracji. Lekcje z doświadczeń brytyjskich, belgijskich, katalońskich i portugalskich*, Fundusz na rzecz Integracji obywateli państw trzecich, Caritas, Gliwice, 2010.
- Chrzanowska A., *Asystent kulturowy — Innowacyjny model pracy w szkołach przyjmujących dzieci cudzoziemców*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2009, nr 5.
- Dąbrowa E., Markowska-Manista U. (red.), *Między kulturami. Edukacja w wielokulturowej rzeczywistości*, Wyd. Naukowe Instytutu Technologii i Eksploatacji — PIB, APS, Warszawa 2009.
- Dąbrowa E., Markowska-Manista U., Ekspertyza pt.: *Analiza doświadczeń krajów europejskich w dziedzinie edukacji dzieci i młodzieży cudzoziemskiej w zakresie szkoły podstawowej do projektu „I ty możesz zdobyć wykształcenie w Warszawie” dla Biura Edukacji Miasta Stołecznego Warszawy*, IV.2010, Warszawa.
- *Education and Migration, strategies for integrating migrant children in European schools and societies. A synthesis of research findings for policy-makers*, Raport przedstawiony Komisji Europejskiej przez prof. dr Friedricha Heckmanna z upoważnienia sieci eksperckiej Nesce, kwiecień 2008.
- Grudzińska A., Kubin K. (red.), *Szkoła wielokulturowa — organizacja pracy i metody nauczania*. Wybór tekstów, Forum na rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa, 2010.
- Kicinger A., *Koncepcje integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym na przykładzie praktyki wybranych państw europejskich*, Międzynarodowa Organizacja do spraw Migracji, 2005. http://www.iom.pl/res/files/integracja/integrUE_koncepcje.doc.
- Projekty w ramach programu „Młodzi w działaniu”: <http://www.frse.org.pl/>
- Przykłady projektów integracyjnych w których udział biorą uczniowie polscy i cudzoziemscy: http://www.dicoruna.es/ipe/busqueda_socios/2011/january/partner_search_january_11.htm.en.html

- SMILE-Supporting Multicultural Integration and Learning, RESEARCH REPORT, October 2009: http://www.icyrnet.net/UserFiles/File/research_report_EN%5B2%5D.pdf
- Todorovska-Sokolovska V., Integracja i edukacja dzieci imigrantów w krajach UE, Ośrodek Rozwoju Edukacji: <http://www.isp.org.pl/files/17880708880897304001270035288.pdf>

□ Słowa kluczowe:

- dobre praktyki
- integracja
- centrum wielokulturowe
- uczniowie z kontekstem migracyjnym

ZAŁĄCZNIK

MATERIAŁ 1

(Ten sam zestaw pytań dla każdej z grup)

1. *Zaprojektowanie praktyk integracyjnych nakierowanych na zróżnicowanie kulturowe w klasie szkolnej.*
2. *Jakie działania powinna podjąć szkoła, by współpraca integracyjna w wielokulturowej klasie szkolnej była dobra?*

Grupa I

Szkoła podstawowa z oddziałami integracyjnymi:

W 26 osobowej klasie jest 12 uczennic polskich (2 uczennice niepełnosprawne ruchowo), 8 uczniów polskich (w tym chłopiec z ADHD), 3 uczniowie pochodzący z Czeczeni, 1 uczennica pochodząca z Czeczeni (z traumą wojenną), 2 uczniów pochodzących z Gruzji.

Uwagi:

Uczniowie i uczennice czeczeńscy oraz gruzińscy mieszkają z matkami w ośrodku dla uchodźców, nie znają języka polskiego w stopniu komunikatywnym. Od 3 miesięcy uczęszczają na 2 dodatkowe lekcje j. polskiego tygodniowo.

Grupa II

Szkoła podstawowa:

W 27 osobowej klasie jest 11 uczennic polskich, 9 uczniów polskich, 3 uczniowie pochodzący z Czeczenii, 3 uczennice pochodząca z Czeczeni, 1 uczeń pochodzący z Sierra Leone (doświadczenia traumy wojennej).

Uwagi:

Dwie uczennice z Czeczeni przebywają w Polsce jedynie z matką i młodszym rodzeństwem. Uczniowie i uczennice czeczeńscy znają język polski w stopniu umożliwiającym komunikowanie się. Uczeń pochodzący z Sierra Leone od 2 miesięcy uczęszcza na trzy dodatkowe lekcje j. polskiego tygodniowo.

Grupa III

Prywatna szkoła podstawowa:

W 20 osobowej klasie jest 7 uczennic polskich, 6 uczniów polskich, 3 uczniowie pochodzący z Niemiec, 1 uczennica pochodząca z Francji, 1 uczeń pochodzący z Rosji, 1 uczennica pochodząca z Chin, 1 uczennica pochodząca z Iraku.

Uwagi:

Zajęcia odbywają się w j. polskim i j. angielskim. Uczeń pochodzący z Iraku oraz uczennica pochodząca z Francji nie znają j. polskiego. Od miesiąca uczęszczają na trzy dodatkowe lekcje j. polskiego tygodniowo.

Grupa IV

Gimnazjum:

W 28 osobowej klasie jest 8 uczennic polskich, 13 uczniów polskich, 5 uczniów pochodzących z Wietnamu, uczennica pochodząca z Chin, 2 uczniów pochodzących z Iraku.

Uwagi:

Zajęcia odbywają się w j. polskim i j. angielskim. Uczeń pochodzący z Iraku oraz uczennica pochodząca z Francji nie znają j. polskiego. Ta dwójka uczniów od miesiąca uczęszcza na dwie dodatkowe lekcje j. polskiego tygodniowo.

Grupa V

Gimnazjum:

W 27 osobowej klasie jest 10 uczennic polskich, 10 uczniów polskich, 2 uczniów pochodzących z Turcji, 1 uczeń z Islamskiej Republiki Iranu, 1 uczennica pochodząca z Somalii, 2 uczniów pochodzących z Czeczeni.

Uwagi:

Klasa jest również zróżnicowana pod względem religii. Uczniowie z Turcji, Czeczeni i uczennica z Somalii to muzułmanie sunnici a uczeń z Iranu muzułmanin — szyita. Wśród uczniów polskich 3 to protestanci, 2 prawosławni, 1 uczennica jest wyznania mojżeszowego, pozostali uczniowie i uczennice uczęszczają na zajęcia z religii katolickiej.

Ewa Dąbrowa, Urszula Markowska-Manista

PRZYKŁADOWE NARZĘDZIA DO EWALUACJI SZKOLEŃ

Na potrzeby warsztatów zostały stworzone narzędzia ewaluacyjne, umożliwiające dokonanie oceny zajęć, pod kątem — przede wszystkim — proponowanych treści i ich przydatności w środowisku pracy i w życiu codziennym uczestnika/uczestniczki zajęć.

Narzędzia te w celu ewaluacji i/lub diagnozowania można stosować wraz z innymi narzędziami:

- testem wiedzy,
- skalą kompetencji międzykulturowych,
- skalą dystansu kulturowego (skala Bogardusa)
- skalą stereotypów etnicznych (ESS)

Poniżej prezentujemy skonstruowane na potrzeby projektu narzędzie ewaluacyjne.

ANKIETA EWALUACYJNA

WARSZTATY: WSPIERANIE ROZWOJU UCZNIA CUDZOZIEMSKIEGO

Projekt: „Caedydd-Warsaw Integracja Projekt. Integracja społeczna młodych ludzi i ich rodziców poprzez edukację”.
Partnerskie Projekty Comenius Regio

MIEJSCE: Akademia Pedagogiki Specjalnej, Warszawa

DATA: marzec/kwiecień 2011

PŁEĆ: K M

1. W jakim stopniu warsztaty spełniły Twoje oczekiwania?

Prosimy zaznaczyć w skali 1–5 (przy 1 — najniższa ocena, a 5 — najwyższa ocena).

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Prosimy o krótkie uzasadnienie oceny:

2. Wymień 3 najważniejsze rzeczy, których dowiedziałeś/aś się podczas warsztatów?

-
-
-

3. Wymień 3 najważniejsze rzeczy, których nauczyłeś/aś się podczas warsztatów?

-
-
-

4. Które treści przekazywane podczas warsztatów oceniasz jako:

- najbardziej przydatne dla Ciebie?

- najmniej przydatne dla Ciebie?

5. Co według Ciebie należałoby zmienić w programie, by w większym stopniu spełniał oczekiwania osób uczestniczących?

6. Czy uważasz, że warsztaty mogą mieć wpływ na Twoją pracę zawodową lub życie?

TAK NIE

Prosimy o krótkie uzasadnienie stanowiska:

7. Jak oceniasz prowadzenie warsztatu:

Prosimy zaznaczyć w skali 1–5 (przy 1 — najniższa ocena, a 5 — najwyższa ocena).

Część: Specyfika pracy edukacyjnej i wychowawczej w środowisku zróżnicowanym kulturowo

Jasność przekazu	1	2	3	4	5
Sposób prowadzenia	1	2	3	4	5
Przygotowanie merytoryczne	1	2	3	4	5

Prosimy o uzasadnienie oceny:

Część: Integracja uczniów cudzoziemskich w szkole — dobre praktyki w Polsce i zagranicą.

Jasność przekazu	1	2	3	4	5
Sposób prowadzenia	1	2	3	4	5
Przygotowanie merytoryczne	1	2	3	4	5

Prosimy o uzasadnienie oceny:

Część: Trudności edukacyjne uczniów ze środowisk cudzoziemskich i ich przyczyny
(ze szczególnym uwzględnieniem traum wojennych).

Jasność przekazu	1	2	3	4	5
Sposób prowadzenia	1	2	3	4	5
Przygotowanie merytoryczne	1	2	3	4	5

Prosimy o uzasadnienie oceny:

Część: Diagnozowanie uczniów cudzoziemskich

Jasność przekazu	1	2	3	4	5
Sposób prowadzenia	1	2	3	4	5
Przygotowanie merytoryczne	1	2	3	4	5

Prosimy o uzasadnienie oceny:

Część: Warsztat pracy: metody i narzędzia do pracy edukacyjnej i integracyjnej w klasie/grupie zróżnicowanej kulturowo.

Jasność przekazu	1	2	3	4	5
Sposób prowadzenia	1	2	3	4	5
Przygotowanie merytoryczne	1	2	3	4	5

Prosimy o uzasadnienie oceny:

8. Uwagi końcowe:

Informacje o redaktorkach pakietu

dr Ewa Dąbrowa

– pedagożka, etyczka, trenerka antydyskryminacyjna. Autorka licznych publikacji z zakresu pedagogiki międzykulturowej, pedagogiki antydyskryminacyjnej, pedagogiki dialogu, krytyki feministycznej, pedagogiki szkoły wyższej. Trenerka warsztatów międzykulturowych, genderowych i antydyskryminacyjnych. Koordynatorka projektów badawczych (APS, British Council) i społecznych na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji i wykluczeniu oraz na rzecz różnorodności kulturowej (m.in. w ramach Fundacji „Przygoda z edukacją” oraz międzynarodowych organizacji kobiecych). Członkini Zarządu Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Porównawczej i członkini Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej. Obecnie adiunkt w Katedrze Podstaw Pedagogiki w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie.

Kontakt: edab@aps.edu.pl

dr Urszula Markowska-Manista

– pedagog, trenerka Praw Człowieka. Autorka licznych publikacji z zakresu pedagogiki międzykulturowej, praw dziecka, edukacji globalnej. Współautorka i współrealizatorka projektów badawczych i społecznych (APS, British Council, Fundacja dla Somalii), trenerka warsztatów międzykulturowych i zajęć o różnorodności kulturowej na kontynencie afrykańskim, koordynatorka projektów w obszarze edukacji międzykulturowej i globalnej (Polska, RŚA, Togo) oraz projektów edukacyjnych realizowanych w ramach współpracy międzynarodowej platformy Euroforum East/West (UE, Kaukaz Płd.). Członkini Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej oraz Polskiego Komitetu ds. Obchodów Międzynarodowego Roku Ludności Pochodzenia Afrykańskiego (2011) przy PK ONZ. Obecnie adiunkt w Katedrze Podstaw Pedagogiki i sekretarz naukowo-organizacyjny Katedry UNESCO im. J. Korczaka Interdyscyplinarnych Studiów nad Rozwojem i Dobrostanem Dziecka w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie.

Kontakt: umarkowska@aps.edu.pl